თავი 2
არაქრისტიანული რელიგიები

იუდაიზმი

იუდაიზმი ანუ, ძველი ქართულით, **ჰურიაება** ებრაელთა ნაციონალური კონფესიაა. ითვლება, რომ მას დასრულებული სახე რაბინმა **მოსე მაიმონიდმა** ჩვ.წ. XII ს-ში მისცა. თუმცა შემდეგაც განიცადა ცვლილება.

ძველი აღთქმა საერთო პირველწყაროა როგორც ქრისტიანთა, ისე იუდეველთათვის, მაგრამ მის დედააზრს თითოეული სხვადასხვანაირად აცნობიერებს. ეს პირველ რიგში გამოსყიდვის დოგმატის მიმართ ითქმის. იუდაიზმში არეკლილია ებრაელთა ეროვნული თვალსაზრისები და ინტერესები. მისთვის უცხოა „რჩეული ერის" სიმბოლური გაგება; ამ ცნების განვრცობა და გაღრმავება უნივერსალურობამდე, ე.ი. ეროვნული ზღუდეების მსხვრევა და „რჩეული ერის" ქვეშ ყოველი ნათელღებული და მირონცხებული პიროვნების მოაზრება.

ძვ.წ. 929 წელს, მეფე სოლომონის შემდეგ, ისრაელის ერთიანი სამეფო დაიშალა. წარმოიშვა ორი სახელმწიფო: ისრაელი და იუდეა. უკანასკნელი, ძირითადად, იუდას ტომს აერთიანებდა, სადაც დავითის შტოდან უნდა დაბადებულიყო ეროვნული გმირი, მხსნელი, მესია (ცხებული). ამდენად, ებრაელები, დამპყრობთაგან დევნილნი და შევიწროებულნი, მესიისაგან ელოდნენ და ელიან ეროვნულ ხსნას – ერთიანი, ძლიერი სამეფოს აღდგენას. მხსნელი კი (გავიხსენოთ წინასწარმეტყველება და აღთქმა) მართლაც იუდას ტომიდან უნდა გამოსულიყო. ამიტომ ეწოდა ებრაელთა რელიგიას **იუდაიზმი.**

533 წელს, ბაბილონის ტყვეობიდან დაბრუნების შემდეგ, ებრაელებმა იერუსალიმში იაჰვეს სადიდებლად სოლომონის ტაძარი აღადგინეს, დააწესეს დღესასწაული ხანუკა ("სატფურება", "განახლება") და ჩამოაყალიბეს ახალი რელიგიური თემი. წინამძღვრებმა ამ თემში არ შეიყვანეს ისინი, ვინც ტყვეობაში არ იყვნენ ნამყოფი და პალესტინაში დარჩნენ. შეიძლება ითქვას, რომ ამ თემის წიაღში მიიღო იუდაიზმმა, როგორც რელიგიურმა სისტემამ, ჩამოყალიბებული სახე.

ახალი რელიგიური თემის გარეთ დარჩენილმა ებრაელებმა **სამარიელთა** სექტა შექმნეს, რომელიც დღესაც არსებობს.

ამის შემდეგ ებრაულ საზოგადოებაში კონფლიქტი კიდევ უფრო გაღრმავდა. იგი გადაიზარდა რელიგიურ ანტაგონიზმში. ეროვნული სხეული დაიყო და დაქუცმაცდა. იუდაიზმის შიგნით (ძვ.წ. II ს-ში) **ფარისეველთა** და **სადუკეველთა** რელიგიურ-პოლიტიკური პარტიები წარმოიქმნა, რომლებმაც თორის (ხუთწიგნეულის) მცნებების ახლებური გააზრება სცადეს. ფარისეველთა და სადუკეველთა არსებითი ნიშანი იყო რჯულის კანონების ზედმიწევნითი, პედანტური დაცვა, ყურადღების გადატანა სარწმუნოების გარეგან მხარეზე.

ძველი წელთაღრიცხვის დასასრულსა და ახალ ერაში რამდენიმე სექტა ჩამოყალიბდა, მათ შორის – **ნაზორეველთა** სექტა, რომელიც მკვდარი ზღვის სანაპიროებზე მოქმედებდა. მას ესეელთა თემსაც უწოდებდნენ, სადაც, სავარაუდებელია, აღიზარდა იოანე ნათლისმცემელი. ამ სექტის წევრები არ ჭამდნენ მცენარეულ საკვებს. გავიხსენოთ, რომ იოანე ნათლისმცემელიც მხოლოდ ველურ თაფლსა და კალიებს (მკალს) ჭამდა. მათ მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დარჩათ, რომელთა ფასი თანამედროვე მეცნიერებისათვის განუზომელია.

1947 წლის გაზაფხული ჩვენი საუკუნის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური აღმოჩენით აღინიშნა. მკვდარი ზღვის აუზში, იორდანეს უდაბნოში, იერუსალიმის აღმოსავლეთით, ყუმრანში, ერთი ბედუინი, როდესაც დაკარგული თხის საძებრად დაეხეტებოდა, წააწყდა უძველეს სამალავს. იგი მოთავსებული იყო მღვიმეში, რომელიც რამდენიმე დარბაზს შეიცავს. დარბაზები სავსე იყო სხვადასხვა დანიშნულების საგნებით – საყოფაცხოვრებო და საკანცელარიო ნივთებით, რომელთაგან თვალს ხვდებოდა ეტრატის გრაგნილთა სიმრავლე. ბედუინი მიხვდა, რომ ბედმა გაუღიმა და ეს ამბავი მეზობლებს ახარა. გაირკვა, რომ იმ რაიონის მკვიდრნი კლდის ნაპრალებში თურმე ადრეც პოულობდნენ ხელნაწერებს, რომელთაც ფეხსაცმელში ჩასაფენად ხმარობდნენ. ახლა კი იგრძნეს, რომ მათი მეშვეობით შესაძლებელია გამდიდრება და აღმოჩენის თაობაზე ადგილობრივ სასულიერო პირებს აცნობეს. საქმეში მალე მეცნიერები და სახელმწიფოთა მეთაურებიც ჩაერიენ. დაიწყო მანუსკრიპტთა შესყიდვა კოლოსალურ ფასებში – დოლარებზე, რამაც ბედუინთა ენთუზიაზმი გააცხოველა და პირველს სხვა არანაკლებ საყურადღებო აღმოჩენები მოჰყვა. 10 წელიწადს გრძელდებოდა გათხრები. გამოვლინდა 10.000 ფრაგმენტი 400-მდე ნაწარმოებისა. მათ მეცნიერულ შესწავლაში მონაწილეობა მიიღეს მსოფლიოს საუკეთესო სპეციალისტებმა. ისინი მივიდნენ დასკვნამდე: აღნიშნული დასახლების პატრონი იყო ხალხი, რომელიც ისტორიაში ცნობილია **ესეელთა (ესეველთა)** სახელით. სავარაუდებელია, რომ მათი ცენტრი იყო ყუმრანში. ისინი იქ სახლობდნენ ძველი წელთაღრიცხვის 150 წლიდან ახალი ერის 70 წლამდე. სექტა სიმკაცრით გამოირჩეოდა. ამას ადასტურებს მათი ბიბლიოთეკა და იქ აღმოჩენილი „თემის წესდება". ესაა საკმაოდ ვრცელი ტექსტი, რომელიც ეხება სექტის ორგანიზაციას და მისი წევრების უფლება-მოვალეობას, მათ რელიგიურ რიტუალებს და შეიცავს სისხლის სამართლის კოდექსს. ეს დოკუმენტი ადასტურებს ჩვ.წ. I ს-ის ებრაელი მწერლების იოსებ ფლაბიუსისა და ფილონ ალექსანდრიელის უწყებებს ამ „უცნაური ხალხის" ცხოვრებასა და ზნე-ჩვეულებებზე. ფილონი ამბობს, რომ ესეელნი მიეკუთვნებიან ებრაელ ერს; ისინი არიან ოთხასზე მეტი; ცხოვრობენ სოფლებში და ერიდებიან ქალაქებს; დასაქმებულნი არიან ხელოსნობის იმ დარგებით, რომელთაც არაფერი აქვთ საერთო ომთან. მათ არ ჰყავთ მონები და არ გააჩნიათ საკუთარი სახლები. სამაგიეროდ აქვთ საერთო საწყობები და სალაროები, აქვთ საერთო ტანსაცმელი, საერთო საკვები... ისინი იცავენ მამა-პაპათა კანონებს. ამ კანონებს მათ გამუდმებით უქადაგებენ. მათი ცხოვრების წესებს სამი ძირითადი საფუძველი განაპირობებს: ღვთის სიყვარული, სათნოების სიყვარული და ქველმოქმედება. განსხვავებით თავიანთი წინაპრებისაგან, ღვთისმსახურებისას „ცხოველებს კი არ სწირავენ ღმერთს, არამედ განიწმენდენ სულს"...

ზოგიერთი ცნობის თანახმად, ესეელნი (ანუ იგივე ნაზორეველნი) უზიწოდ ცხოვრებას ეწეოდნენ: არ ჰქონდათ ოჯახები. საბოლოოდ გარკვეული არაა, თუ რა იყო სექტის ასე სწრაფად გადაშენების მიზეზი. ცხადია ერთი: ამ განშტოებამ ქრისტიანულ მოძღვრებასა და ეკლესიას გარკვეულწილად ნიადაგი შეუმზადა, რაზეც მიგვანიშნებს იოანე წინამორბედის ქადაგება: „განმზადენით გზანი უფლისანი და წრფელ-ჰყვენით ალაგნი მისნი“ (მათე 3:3).

ჩვ.წ. VIII ს-ში ერაყში, სირიასა და პალესტინაში წარმოიშვა **ყარაიმთა** სექტა, რომელიც უარყოფდა ოფიციალური იუდაიზმის მრავალ დებულებას. მათ შორის მესიის მოვლინებისა და მკვდართა აღდგომის დოგმატებს. ამდენად, ეს მიმდინარეობა თითქმის მთლიანად მოსწყდა და ჩამოშორდა იუდაისტურ რელიგიას, რადგან უარყო ამ რელიგიისათვის მთავარი და სპეციფიკური – მესიის რწმენა.

იუდაიზმის ისტორიაში თვალსაჩინო როლი შეასრულა **კაბალამ.** ესაა წიგნი, რომელსაც საფუძვლად დაედო რელიგიური ზეპირგადმოცემები. ამაზე მიანიშნებს თვით ტერმინი – კაბალა (ებრ. კაბ. „გადმოცემა“). ეს წიგნი თარიღდება XIII-XIV სს-ით. მას ახასიათებს მისტიციზმი და ზოგიერთი თეოლოგიური საკითხების თავისებური ინტერპრეტაცია. მის მიმდევრებს სწამთ სულების გარდასახვის შესაძლებლობა (მეტემფსიქოზი), რის გამოც, როგორც ამბობენ, კაბალისტური მისტიკა იქცა ჯადოქრობისა და მაგიის იარაღად.

კაბალის ზეგავლენით XVIII ს-ში პოლონეთსა და რუსეთში, შემდეგ კი დასავლეთ ევროპასა და აშშ-ში აღმოცენდა იუდაიზმის ახალი მიმდინარეობა – **ხასიდიზმი** (ებრ. ღვთისმოსავი). მისი ძირითადი მიზანი იყო და არის იუდეური ღვთისმსახურების რეფორმა, რიტუალების რიცხვის შემცირება. სამაგიეროდ – ყურადღების გადატანა თითოეული პიროვნების როლსა და ადგილზე სამყაროში, სულიერსა და ზნეობრივ სრულყოფაზე. ხასიდიზმის მამათმთავრად ითვლება მოხეტიალე მკურნალი ისრაელ ბენ ელიეზერი ანუ ბეშტი (1700-1760). იგი არ უარყოფდა წიგნიერ სიბრძნეს, ებრაელთა ათასწლოვან ტრადიციებს და რელიგიურ რიტუალებს, მაგრამ ამბობდა, რომ ხასიდის ღვაწლი უფრო აღმატებულია, ვიდრე თალმუდის წესების გულმოდგინედ შესრულება, რადგან პირველი ეფუძნება შინაგან რწმენას და სინდისს, მეორე – კანონს; პირველს წარმართავს სიყვარული, მეორეს – შიში და მოვალეობა. მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ხასიდთა მოძღვრების ზოგიერთი დეტალი ეხმიანება იმ ჭეშმარიტებებს, რომლებიც ქრისტიანობის, როგორც უნივერსალური რელიგიის საფუძველშია ჩადებული. ეს არცაა გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ ტერტულიანეს სიტყვებს, რომ ადამიანის სული დაბადებით ქრისტიანია. მართლაც, ხასიდების რელიგიური ინტუიცია გასაოცარი გამჭრიახობით ჩასწვდა ღვთის ინკარნაციის (განსხეულების) დოგმატის სიღრმეს. ამას ცხადყოფს „ხასიდური სწავლანი“, რომელიც ქართულ ენაზე თარგმნა და კომენტარები დაურთო ზურაბ კიკნაძემ (ჟურნ. „რელიგია“, 1992, N 6). იქ ვკითხულობთ: თუ გვინდა ვიხსნათ ლაფში ჩავარდნილი ადამიანი, საკმარისი არ არის ხელის გაწვდენა. მხსნელი თავადაც უნდა ჩავიდეს ორმოში, ლაფში; მხსნელმა თავის თავზე უნდა იტიროთს ის სიბინძურე, რომელიც დაგროვდა ადამს აქეთ ამ წუთისოფელში... ვფიქრობთ, ჩვენი მკითხველებისათვის ამ შეგონების აზრი გამჭვირვალეა.

იუდაიზმის პირველწყარო, თორასა და ძველი აღთქმის სხვა წიგნებთან ერთად, არის

თალმუდი. „თალმუდი“ ებრაული სიტყვაა და ნიშნავს „შესწავლას“. თალმუდი აერთიანებს იუდაისტურ ღვთისმეტყველებას, სალვთისმსახურო პრაქტიკას და სამართალს. თალმუდი, ფაქტობრივად ძველი აღთქმის ეგზეგეზა ანუ თარგმანებაა ფართო და მრავალმხრივი პროფილით. თალმუდი თაობიდან თაობას ზეპირად გადაეცემოდა. შემდეგ კი დაიწყეს მისი ჩაწერა, რასაც სათავე ფარისევლებმა და სადუკეველებმა დაუდეს. მისი სრულყოფის პროცესი 7-8 საუკუნის მანძილზე მიმდინარეობდა და დასრულებული სახე V ს-ში მიიღო. ასე შეიქმნა ვეებერთელა კრებული, რომელიც იყოფა 6 განყოფილებად და 63 ტრაქტატად. მხოლოდ მასზე დაყრდნობითაა შესაძლებელი იუდაისტური რელიგიის არსში გარკვევა.

იუდაიზმი მონოთეისტური რელიგიაა; აღიარებს ერთადერთ ღმერთს, – სამყაროს შემოქმედს, რომელსაც მრავალი ეპითეტით ვუხმობთ: **იაჰვე** (დამახინჯებული ფორმაა „იეღოვა“), **ადონაი, ელი, საბაოთ** და სხვა. იუდაიზმის თანახმად, ღმერთი არის არა მხოლოდ ერთი, არამედ – ერთსახოვანიც. ებრაელთათვის მიუღებელია ერთარსება-სამების რწმენა. მათ დაუშვებლად მიაჩნიათ აგრეთვე ღვთის განკაცების საიდუმლო.

იუდაისტური მოძღვრების ძირითადი დოგმატები რაბინმა მოსე მაიმონიდმა რეზიუმეს სახით წარმოადგინა (ქრისტიანული „რწმენის სიმბოლოს“ მსგავსად). მას ეწოდება „რწმენის 13 სიმბოლო“. ესენია: 1. არსებობს ღმერთი, რომელმაც შექმნა სამყარო; 2. ის ერთია; 3. ის უსხეულოა; 4. ის მარადიულია; 5. უნდა ვილოცოთ მხოლოდ მასზე; 6. ღვთიური გამოცხადებანი ჭეშმარიტებაა; 7. მოსე ყველაზე დიდი წინასწარმეტყველია; 8. თორა, ე.ი. ბიბლიის პირველი ხუთი წიგნი, ღმერთმა უკარნახა მოსეს; 9. მოსეს კანონის შეცვლა სხვა კანონით არ შეიძლება; 10. ღვთიური განგება მართავს სამყაროს; 11. არსებობს კეთილისათვის ჯილდო და ბოროტისათვის სასჯელი; 12. ისრაელში მოვა მესია; 13. მკვდრეთით აღდგომა ჭეშმარიტებაა.

როგორც ვხედავთ, აქაა რწმენა, რომ მესია ანუ ცხებული (ე.ი. ქრისტე) მოვა ისრაელში. ეს აზრი ორმხრივადაა საყურადღებო. პირველი – იგი მიანიშნებს იუდაიზმის ნაციონალურ ხასიათზე: მესია იხსნის მხოლოდ და მხოლოდ ებრაელთა მოდგმას; მეორე – მესია თითქოს ჯერ არ მოსულა: „რჩეული ერი“ მას ელოდება დღეს და ყოველ დღე. სწამს, რომ იგი იქნება დავით-იესეს ძის შთამომავალი, „იესეს ყლორტი“ – ბენ იშაი. „რატომ არ მოდის ბენ იშაი?“ – სწუხდა ესპანეთის გალუთში (გადასახლებასა და ლტოლვილებაში) მყოფი ებრაელი პოეტი XI საუკუნისა. თუმცა, ქრისტიანთა რწმენით, „ბენ იშაი“ დიდი ხნის მოსული, ჯვარცმული და მკვდრეთით აღმდგარი იყო.

იუდეველების ანუ, ძველი ქართულით, ჰურიების (ებრაელების) საერთო რიცხვი ბოლო მონაცემების მიხედვით 20 მილიონს აღემატება. მათგან ყველაზე მეტი ისრაელსა და აშშ-ში ცხოვრობს, თუმცა ებრაელებს დიასპორები მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში აქვთ.

საქართველოში ებრაული დასახლებების ისტორია, ქართლის ცხოვრების მიხედვით, ძვ.წ. VI ს-იდან, ნაბუქოდონოსორის მიერ იერუსალიმის დალაშქვრის ხანიდან, იწყება. მეტნაკლები მასშტაბის შემოსახლებებს შემდეგშიც ჰქონდა ადგილი. განსაკუთრებით ახ.წ. 70 წლის ახლო ხანს, როდესაც რომაელებმა იუდეველთა აჯანყება სისხლში ჩაახშვეს, იერუსალიმი წარტყვევნეს და სოლომონის ტაძარი ნაცარტუტად აქციეს. წმ. ნინო,

როდესაც ქართლში შემოვიდა, თავიდან ებრაელთა ბაგინში (სინაგოგაში) ცხოვრობდა და მისი ქადაგების შედეგად პირველად ებრაელები გაქრისტიანდნენ (მღვდელი აბიათარი, სიდონია და სხვ.). ძველი წერილობითი წყაროები და უკანასკნელი ხანის არქეოლოგიური აღმოჩენები (სამარხები და ეპიგრაფიკული ძეგლები) ჩვენს ისტორიაში მათ აქტიურ მონაწილეობაზე მეტყველებს. ებრაელები საქართველოს სხვადასხვა რაიონში კომპაქტურად სახლდებოდნენ და, როგორც წესი, ქალაქური ტიპის დასახლებებს უყრიდნენ საფუძველს. ისინი ვაჭრობდნენ, მოგზაურობდნენ და ექსპორტ-იმპორტს მისდევდნენ, რითაც ჩვენი ქვეყნის გარესამყაროსთან ურთიერთობის გაღრმავებას უწყობდნენ ხელს. ამ ფაქტს კი, თავის მხრივ, წვლილი საქართველოს ცივილიზებულ მსოფლიოსთან კულტურულ ინტეგრაციაში შეჰქონდა.

ქართველმა ებრაელებმა შემოქმედებითი უნარი მეცნიერების, ხელოვნებისა, ლიტერატურისა და სპორტის ასპარეზზეც გამოავლინეს. მათი ძველი სინაგოგები, საფლავთა კომპლექსები თუ ხელნაწერები (მათ შორის ლაილაშის X ს-ის თორა) როგორც ებრაული, ისე ქართული კულტურის ისტორიის შემადგენელი ნაწილებია.

ებრაელთა დასახლებები საქართველოს ბევრ რაიონში გვხვდება. მათი ქართული დიასპორა ადრე მრავალრიცხოვანი და ღონიერი იყო, მაგრამ მას შემდეგ, რაც სსრკ-დან ებრაელთა დეპორტაცია დაიწყო, საქართველოში იუდაიზმის მიმდევართა რიცხვი ერთობ შემცირდა და დღეს 10.000-ს არ აღემატება. ყველაზე დიდი სინაგოგა (საკრებულო) თბილისისაა, შემდეგ – გორის, ქუთაისის, რუსთავის, ბათუმის, ახალციხის, ონის და ა.შ.

ებრაელობა დღეს ლოცვისა და რჯულისმიერი ცხოვრების სტილის მიხედვით ძირითადად ორ ნაწილადაა გაყოფილი: **სეფარადებად და აშქენაზებად**. სეფარადებად აღმოსავლური წესის ებრაელები იწოდებიან, აშქენაზებად – დასავლური წესისანნი. ქართველი ებრაელების დიდი ნაწილი (80%) თავის თავს სეფარადად თვლის. ისინი ძირძველი ქართულენოვანი ებრაელები არიან. აშქენაზები XIX ს-ში გადმოსახლდნენ რუსეთიდან, პოლონეთიდან და დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებიდან. საქართველოში მათ უფრო რუსულენოვან ებრაელებად იცნობენ.

ისლამი

VII ს-ის 20-იან წლებში არაბეთის ნახევარკუნძულზე ჩამოყალიბდა ახალი რელიგიური სისტემა სახელწოდებით ისლამი, – **მაჰმადიანობა, მუსლიმანობა.** ესაა სინკრეტული რელიგია, სხვადასხვა კონფესიის შერწყმის შედეგად აღმოცენებული მოძღვრება და კულტი. პირველ რიგში აქ იგულისხმება იუდაიზმისა და ქრისტიანობის გავლენა, რადგან ბიბლიის კვალი, რაშიც დავრწმუნდებით, შესამჩნევია მაჰმადიანთა აზროვნებისა და ყოფაცხოვრების ყოველ ნაბიჯზე.

VII ს-ის პირველ ნახევარში არაბეთის ნახევარკუნძული წარმოადგენდა თითქმის ყველა აღმოსავლური სარწმუნოების თავშესაყარს; აქ ბატონობდა წარმართობა, რომელიც წარმოდგენილი იყო როგორც ადგილობრივი, ისე ირანიდან და რომის იმპერიიდან შემოტანილი

კულტებით. არაბეთში გადასახლებულთა შორის იყვნენ ებრაელები და ქრისტიანები, უმეტესად – მწვალებელნი, განკვეთილნი საეკლესიო კრებათა და დევნილნი მართლმადიდებელ იმპერატორთა მიერ. როგორც ამბობენ, იქ სარწმუნოებათა და კონფესიათა ქაოსი იყო. მით უმეტეს, რომ ნახევარკუნძულზე არ არსებობდა ცენტრალიზებული სახელმწიფო და თითქმის არ ვრცელდებოდა რომელიმე ქვეყნის გავლენა. იმხანად ყველაზე მეტად იქ ყურეიშელთა ტომი დაწინაურდა, რომელიც უპირატესად პატივს მიაგებდა ღვაებას **ალლაჰი**. უნებლიედ გვახსენდება ებრაელთა უზენაესი ღმერთის ერთ-ერთი სახელი ელი, ელოჰიმ. საქმე ისაა, რომ ებრაელი ხალხი და მათი რელიგია არაბებისათვის ძველთაგანვე იყო ცნობილი. გასათვალისწინებელია, რომ ორივე სემიტი ხალხია და, მაშასადამე, მათ ენებს საერთო ფუძე აქვთ. არაბთა ტომებმა ებრაელებისაგან ისტორიული კონტაქტის შედეგად შეითვისეს ბიბლიური რჯულის ზოგიერთი ელემენტი, რაც უნდა ასახულიყო ყურეიშელების კულტმსახურებაშიც, კერძოდ კი ღვთაების სახელსა და შინაარსში – ალლაჰი. არაბეთის ნახევარკუნძულზე, ძირითადად ბიბლიური გადმოცემის საფუძველზე, აღმოცენდა რჯული, რომელიც გააფორმა და გაავრცელა მუჰამედმა ანუ მაჰმადმა (აქედან, – მაჰმადიანობა, მახმადიანობა).

ვეყრდნობით გამოკვლევებს: მიულერი, მაჰმადი და მისი მოღვაწეობა, დ. უზნაძის რედაქციით, ქუთ. 1914; მისივე, ისლამი და არაბთა სახელმწიფო, ქუთ. 1914 (ერთვის დ. უზნაძის წერილი: ხალიფატის წარმოშობა და განვითარება); ა. მასსე, ისლამი (ისტორიული ნარკვევი), მოსკოვი, 1963.

მუჰამედი 570-632 წლებში ცხოვრობდა. იგი ყურეიშელთა ტომიდან, ჰაშიმის გვარიდან იყო. დაიბადა და აღიზარდა ქალაქ **მექაში**, რომელიც არაბეთის საკულტო ცენტრად ითვლებოდა წმიდა ტაძრის – ქააბას გამო. ეს იყო პანთეონი, – სინკრეტული სალოცავი, რომელსაც თითქმის ყველა სარწმუნოების წარმომადგენელი აკითხავდა. წარმართებთან ერთად იქ შეხვდებოდით იუდეველებს და ქრისტიანებსაც კი. მათ ყურადღებას იპყრობდა ტაძრის უმთავრესი სიწმიდე – შავი ქვა (არაბ. ჰაჯარ ალ-ასვად), რომელსაც სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერდნენ. ლეგენდის მიხედვით, იგი ალაჰმა უბოძა ადამს. ადამის შვილმა მისთვის ააგო პირველი ტაძარი, რომელიც წარღვნის შემდეგ განაახლეს „ალაჰის მეგობრებმა" – აბრაამმა და ისმაილმა. ბუნებრივია, რომ ამ სალოცავს არ აკლდა თაყვანისმცემელთა რიცხვი. მათ შორის აქტიურობდა ვაჭარი მუჰამედი, რომელსაც რთული ცხოვრების გზა განევლო. იგი, ღარიბი ვაჭრის – აბდალაჰის – შვილი, ადრე დაობლებულა და ბავშვობა მოჯამაგირეობაში გაუტარებია. იყო მწყემსი, შემდეგ – ქარავნის გამყოლი (აქლემთა გამრეკავი). მერე მდიდარი ქალი – ჰადიჯა – შეირთო და გახდა ვაჭარი. ჰადიჯა ვაჭრის შვილი იყო და, ორი ქმრის გარდაცვალების შემდეგ, თავადაც ვაჭრობას მიჰყო ხელი. მუჰამედმა და ჰადიჯამ უმწიკვლო ოჯახი შექმნეს და სავაჭრო ოპერაციებს ერთობლივად აწარმოებდნენ. მისტიკოსი ვაჭარი ხშირად ისმენდა ებრაელი და ქრისტიანი სასულიერო პირების ქადაგებებს.

მუსლიმანთა რწმენით, მუჰამედს 610 წელს ეუწყა ზეციური სიბრძნე, რომელსაც იგი

სხვათ გადასცემდა. თანდათან, მოძღვრის ქადაგებათა შესაბამისად, ეს სიბრძნე ეტრატზე, პალმის ფურცლებსა და თუ ქვის ფილებზე გადაიტანეს მისმა წერა-კითხვის მცოდნე მიმდევრებმა. ასე შეიქმნა **ყურანი**, რაც არაბულად „კითხვას“ ნიშნავს. მუჰამედის სახელი კი მოციქულის პატივით შეიმოსა.

პირველ ხანებში წარმართები მუჰამედის ქადაგებას ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ, მაგრამ შემდეგ სერიოზული ზომები მიიღეს. ახალი რჯულის მოძღვარმა დროზე შეიტყო მოსალოდნელი საფრთხე, დატოვა მექა და მოწაფეებთან ერთად იასრიბში გადაიხვეწა, რომელსაც „წინასწარმეტყველის ქალაქი“ – მადინა რასულ ალაჰ, შემოკლებით – **მედინა** ეწოდა. გადმოცემის მიხედვით, მედინაში **გადასახლება ანუ ჰიჯრა** მოხდა 622 წელს. ამ ფაქტს მუსლიმანები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ, რადგან მიიჩნევენ ისლამის პირველ ტრიუმფად. ეს წელი მათი ერის (წელთაღრიცხვის) დასაწყისად იქნა აღიარებული.

მედინაში ახალი სარწმუნოების მიმდევართა რიცხვი სწრაფად გაიზარდა. მათ იქ ააგეს სალოცავი სახლი – **მეჩეთი** და განაჩინეს რელიგიური განგება. ამის შემდეგ მუჰამედი, ახალი სახელმწიფოს დამაარსებელი და სარდალი, დაბრუნდა და 630 წელს, ჰიჯრიდან 8 წლის შემდეგ, ზარ-ზეიმით შევიდა მექაში, დაამყარა იქ ხელისუფლება და გარდაიცვალა მედინაში 632 წელს. გვიანდელი ცნობის თანახმად, მუჰამედი იერუსალიმსაც სწვევია და წმიდა ადგილები მოულოცავს. ამიტომ აღნიშნული ქალაქები – მექა, მედინა და იერუსალიმი – მუსლიმანთა უდიდესი საკულტო ცენტრებია.

ისლამის გავრცელების მისია იკისრეს მუჰამედის მოწაფეებმა და მიმდევრებმა, მეტადრე – ხალიფებმა. მათ დიდ წარმატებას მიაღწიეს. ეს რელიგია მალე გაბატონდა არაბეთის ნახევარკუნძულზე და მის ფარგლებს გარეთაც – აზიისა თუ აფრიკის მრავალ ქვეყანაში, აგრეთვე კავკასიის დიდ ნაწილში.

ისლამის პირველწყაროა ყურანი. ხშირად მას მუსლიმანურ ბიბლიას უწოდებენ, რაზეც მეტყველებს მეორე სახელი – ქითაბ (არაბ. „წიგნი“).

ისლამური ღვთისმეტყველების თანახმად, ყურანი ბიბლიისაგან – ძველი და ახალი აღთქმისაგან – განცალკევებით კი არ დგას, არამედ მისი სრულყოფილი სახეა. ყურანი არის ზეცის წიგნი, რომელიც ებოძა ყველა ღირს წინასწარმეტყველს: ადამს, ნოეს, აბრაამს, მოსეს, იესო ქრისტეს და, რა თქმა უნდა, წინასწარმეტყველთა გვირგვინს – მუჰამედს. აქ, ცხადია, ყურანის ანუ ქითაბის ქვეშ მოაზრებულია უზენაესი სიბრძნე ანუ საღმრთო წერილი ზოგადად. მუსულმანები ფიქრობენ, რომ ყველა ბიბლიური წიგნი, თორა თუ სახარება (ინჯილი) ჩვენამდე შერყვნილი სახითაა მოღწეული. ყურანი არის ერთადერთი, რომელიც სრულყოფილად შეიცავს ჭეშმარიტებას. ხილული ყურანი, მუსლიმთა თქმით, მხოლოდ ასლია ციური ყურანისა, რომელიც დედამიწაზე მთავარანგელოზმა გაბრიელმა ჩამოიტანა, მიმადლა რჩეულთა რჩეულს – მუჰამედს, ვინაც ჩაიწერა მსახურთა მეშვეობით. მუსლიმთა რწმენით, ყურანი ღვთის შემეცნების გზაზე საბოლოო ნაბიჯია და მსგავს ღვთიურ გამოცხადებას ადგილი აღარ ექნება.

ყურანი დაწერილია გარითმული პროზით. შედგება 114 თავისაგან, რომელთაც არაბულად **სურები** ეწოდება. თითოეული სურა გულისხმობს გამოცხადებას ანუ ხილვას, რაც

წინასწარმეტყველს მიემადლებოდა ხოლმე ექსტაზური ლოცვების ჟამს. სურებს საკუთარი სახელები (სათაურები) აქვთ. ისინი დაყოფილია მუხლებად ანუ ლექსებად (აიებად). სულ 6211 ლექსია. მათგან ზოგიერთი, მაღალმხატვრული სახეებისა და ღრმააზროვნების გამო, მსოფლიო პოეზიის შედევრადაა აღიარებული. აქ ისლამური ღვთისმეტყველება და მსოფლგაგება გაცხადებულია ძირითადად და არსობრივად. თხრობა შეგონებითი ხასიათისაა. ჭარბობს სენტენციები და ალეგორიები, საღვთისმეტყველო და ზნეობრივი შინაარსის მოწოდებები.

ყურანი მოკლებულია სიუჟეტს. ამიტომ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ იქ სხვადასხვა აზრები და ლეგენდარული ამბები, ამა თუ იმ პერსონაჟის ისტორია გადმოცემულია უსისტემოდ, ლოგიკური კავშირის, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობისა და რაიმე გეგმის გარეშე. ყურანი იზიარებს ბიბლიურ უწყებას სამყაროსა და საზოგადოების თავგადასავალზე, სამყაროს ექვს დღეში შექმნაზე, სამოთხეზე, პირველცოდვაზე, მსოფლიო წარღვნაზე, პატრიარქებზე, რჩეულ ერზე, წინასწარმეტყველებზე, იესო ქრისტესა და მოციქულებზე, მეორედ მოსვლასა და მკვდართა აღდგომაზე. ასე რომ, საღმრთო ისტორიის გამეორების აუცილებლობა ქითაბის წინაშე თითქოს არც დგას. ეს ისტორია არეკლილია მის სტრიქონებსა და სტროფებს – აიებს – შორის. ძველი და ახალი აღთქმის ამა თუ იმ პასაჟს შეხვდებით ყურანის ყოველ გვერდზე. სხვა საკითხია, თუ რამდენად ზუსტად და ობიექტურადაა წარმოდგენილი და გაშუქებული მუსლიმანთა პირველ წიგნში ბიბლიური მოტივები. ფიქრობენ, რომ მუჰამედი უშუალოდ არ იცნობდა საღმრთო წერილს. მან ძველი და ახალი აღთქმის თქმულებანი ან ებრაელებთან და ქრისტიანებთან საუბრისას, ან ზეპირსიტყვიერი გადმოცემებიდან შეითვისა. ქრისტიან ინფორმატორებად კი, უპირატესად, მექაში მცხოვრები ერეტიკოსები უნდა ვიგულვოთ.

მუჰამედი ფიქრობს, რომ ქრისტიანებმა ვერ გაიგეს სწორად და დაამახინჯეს იესოს მოძღვრება. სავალალოა, რომ ისინი არ ცხოვრობენ მათივე მასწავლებლის მცნებათა შესაბამისად, ყოველ ნაბიჯზე არღვევენ რჯულს და შეურაცხყოფენ უდიდესი წინასწარმეტყველისა და მოციქულის – იესო ქრისტეს (ისა ფეიღანბარის) – სახელს. ამდენად, მუჰამედი აკრიტიკებს არა ქრისტეს და მის სახარებას, არამედ ქრისტიანებს, მათ მოძღვრებას და ზნე-ჩვეებს.

მუჰამედმა უარყო ქრისტიანული დოგმა სამების შესახებ. მაგრამ ირკვევა, რომ მას მცდარი წარმოდგენა ჰქონდა ამ საკითხზე. კერძოდ, მისთვის უცხოა ცნება ერთარსებასამება. იგი ყოველთვის სამ ღმერთზე, სამ ღვთაებაზე ლაპარაკობს. ესენია: მამა, იესო და მარიამი. უნდა ვიფიქროთ, რომ მუჰამედი ქრისტიანული მოძღვრების შეფასებისას განიცდიდა იმ სექტის გავლენას, რომელსაც ღვთისმშობელი ღვთის რანგში აჰყავდა, ანდა მის კულტს ერთობ ზრდიდა. ყურანის განმცხადებელი უარყოფდა არა მხოლოდ მარიამის, არამედ მისი ძის – ქრისტეს – ღვთაებობას. მისი არგუმენტებია: 1. იესოსა და მარიამს ახასიათებდათ ყველა ის მოთხოვნილება, რაც ბუნებრივია ადამიანისათვის; 2. იესო არაა ყოვლისშემძლე. აქაც სავარაუდებელია, რომ მექელი ვაჭარი მონოფიზიტების გარემოცვაში ცხოვრობდა და მათი მოძღვრების მიხედვით სჯიდა ქრისტოლოგიის კარდინალურ

საკითხებს; არ ითვალისწინებდა მართლმადიდებლურ მოძღვრებას, რომ ქრისტე ბუნებით არა მხოლოდ ღმერთი, არამედ ადამიანიცაა.

ყურანი გამსჭვალულია მარიამისადმი უდიდესი პატივისცემით, თუმცა ქრისტიანებს საყვედურობს, იგი ღმერთად რად შერაცხეთო. ამაში, ცხადია, ბრალი მიუძღვის სექტანტთა იმ წრეს, რომელშიც ახალი რელიგიის ქადაგი ტრიალებდა და, მისდა უნებურად, სამების დოგმატზე მცდარი შეხედულება უყალიბდებოდა.

არასახარებისეული და ეკლესიის მიერ შეუწყნარებელი აპოკრიფების ბეჭედი აზრის აგრეთვე აიებს ქრისტეს შობის შესახებ. მე-19 სურა გვამცნობს: როდესაც მოახლოვდა ჟამი, მარიამი განერიდა საზოგადოებას და წავიდა „აღმოსავლეთ ადგილას". ღმერთმა გაუგზავნა მას თავისი სული (რუხ), რომელმაც სრულყოფილი ადამიანის სახე მიიღო... მარიამს ტკივილები პალმის ხესთან მიიყვანს. იგი კვნესის და იტანჯება. ამ დროს ქვემოდან (მუცლიდან) შემოესმება ხმა, რომელიც ამხნევებს და ხალხთან წასვლას ურჩევს. პალმის ძირიდან ანკარა წყარო ამოხეთქავს, ხოლო პალმა ნაყოფს მისცემს მარიამს. როცა მარიამი დაბრუნდება ბავშვით, მას ლანძღავენ როგორც მეძავს, მაგრამ ყრმა ლაპარაკს დაიწყებს და ხალხს დაარწმუნებს თავის ღვთაებრივობაში. ორიენტალისტთა აზრით, აშკარაა მუჰამედზე იუდაური კრიტიკის გავლენა, რომელიც ცელსიუსს აქვს დაფიქსირებული და რომელიც მარიამს აღწერს როგორც ფეიქარ ქალს, რომელსაც ეყოლა შვილი გაქცეული რომაელი ჯარისკაცისაგან. ამ გადმოცემის თანახმად, მარიამმა ჩუმად იმშობიარა სადღაც ტრიალ მინდორში. უცნობი იუდეველი ავტორის მიერ მოგონილი ეს ისტორია მარიამისა და მისი ძის კომპრომეტაციას ისახავდა მიზნად. თუმცა მუჰამედი აკრიტიკებს და სასტიკად გმობს მათ, ვინც მარიამ ქალწულის მშობიარობის ამბავს ეჭვის თვალით უყურებს, იუდაური ჭორის გავლენას მაინც განიცდის.

მუჰამედი თვლის, რომ იესო ღვთის სულისაგანაა ნაშობი. იგი არის „ალაჰის" სიტყვა და სული. ღმერთი ანგელოზების მეშვეობით თავის სულს, ანუ შთაგონებას, უგზავნის კაცთაგან მას, ვისაც გამოირჩევს. ამ სულს დამოუკიდებელი სუბსტანცია ენიჭება, რომელიც ადამიანში რჩება როგორც მასზე ღვთის ზემოქმედების პროდუქტი. ასე შეიქმნა ადამი, – ღვთის ნებისა და სულის ერთჯერადი მობერვის შედეგად. ადამის მსგავსად კი – ქრისტე. განსხვავება ისაა, რომ პირველს არ ჰყავს ხორციელი დედა. სხვა მხრივ კი ერთიც და მეორეც ადამიანია, ღვთის მიერ შექმნილი და მოვლენილი.

იესო ქრისტეს ქვეყნად მოვლინების მიზეზს ყურანი შემდეგნაირად ხსნის: ვინაიდან მოსეს რჯულს ყავლი გაუვიდა, საჭირო გახდა მისი რეფორმა. ეს მისია დაეკისრა მარიამის ძეს, რომელიც ეუბნება ებრაელებს: „დავამტკიცებ ჭეშმარიტებას, რაც მოგეცათ ჩემამდე რჯულში (იგულისხმება მოსეს კანონები) და დავრთავ ნებას ზოგიერთი რამისა, რაც იყო აკრძალული თქვენთვის". „ნების დართვა" აქ ზნეობრივ თავისუფლებას უნდა გულისხმობდეს. ესაა კანონისადმი მონური მორჩილების შეცვლა სიყვარულის დაუწერელი კოდექსით, რაზეც მიუთითებდა მოციქული პავლე. ამიტომაა, რომ, სხვა წინასწარმეტყველებთან შედარებით, იესოს მორალური სახე ყურანში ვრცლადაა წარმოდგენილი. იგი საკუთარი მაგალითებით აძლევს ხალხს ზნეობრივი ცხოვრების გაკვეთილს. იესო არის წმიდა და

უმანკო, როგორც უწინასწარმეტყველეს მარიამს. იგი ამასთანავე იქმს სასწაულს, რათა მოციქულებსა და მოწაფეებს შორის განამტკიცოს რწმენა.

მუჰამედისა და, შესაბამისად, ისლამისათვის უცხოა გამოსყიდვის ქრისტიანული დოგმატი. მისი მოძღვრების მიხედვით ყველა თავის თავზე აგებს პასუხს. ამიტომ, ყურანის თქმით, იესო სოფლის მხსნელი და მაცხოვარი კი არა, – წინასწარმეტყველია. იგი გაკვირვებულია ქრისტიანების რწმენით მესიის ჯვარზე სიკვდილის შესახებ და ამბობს: როგორ დაუშვებდა ღმერთი ასეთი წინასწარმეტყველის სიკვდილს და ისიც სხვათა ცოდვების გულისათვის?

მუჰამედმა იცის, რომ იესოს სიკვდილის გამო „კამათობს წმ. წერილის ხალხი".

მან სცნო საყოველთაო და მიღებული ფაქტი ქრისტეს ამაღლებისა. თუ მისი სიკვდილის ფაქტსაც სცნობდა, მაშინ მკვდრეთით აღდგომაც უნდა მიეღო, რაც იესოს ღვთაებობის დამამტკიცებელი საბუთი იქნებოდა. ამიტომ მან გაიზიარა ზოგიერთი მწვალებლის თეორია და განაცხადა: იესო ქრისტე არ მომკვდარა, მის მაგივრად სხვა (სვიმონ კვირინელი) გააკრეს ჯვარზე, ხოლო თავად ზეცად ამაღლდა ენოქისა და ელიას მსგავსად; პირდაპირ შევიდა სამოთხეში, სადაც ჯერჯერობით, საყოველთაო აღდგომამდე, მხოლოდ წინასწარმეტყველები და მოციქულები არიან. მუჰამედს სწამს, რომ იესო ქრისტე კვლავაც მოვა დედამიწაზე, „როცა დადგება საათი" ქვეყნიერების აღსასრულის და განკითხვისა. ეს დრო ხალხისათვის უცნობია. ადამიანები მხოლოდ ნიშნებით მიხვდებიან მის მოახლოებას. ჯერ გაქრება რწმენა კაცთა შორის და გამრავლდება ცოდვა. აქედან გამომდინარე – შუღლი, ჭირი და ომები. მაშინ გამოჩნდება ორი მეომარი ერი – გოგი და მაგოგი, რომელთა შეტაკების დროს განადგურდება კაცობრიობა. მერე აღდგება საოცარი ცხოველი, რომელიც აღნიშნავს მორწმუნეთ და ურწმუნოთ, მაშინ მოვა ქვეყნად იესო და ყველა ირწმუნებს მას.

მუსლიმანები და ქრისტიანები ერთხმად აღიარებენ, რომ მესია არის ღვთის სიტყვა. უთანხმოება მდგომარეობს იმაში, რომ იესო ქრისტე, ისლამური ღვთისმეტყველების (ქალამის) თანახმად, შექმნილია, ხოლო ყურანი მარადიული და შეუქმნელი. ასე რომ, ისლამი უპირისპირდება ეკლესიის მრწამსს, რომელიც გვამცნობს: ღვთის სიტყვა არის „შობილი და არა ქმნილი". ამ საკითხში მუჰამედი და მისი მიმდევრები არიოზის პოზიციაზე დგანან (იხ. ზემოთ). ეს თვალსაზრისი კი, ბუნებრივია, ქრისტიანთა მძაფრ რეაქციას იწვევდა; ამტკიცებდნენ, რომ ყურანი არ არის ღვთის სიტყვა, მითუმეტეს – შეუქმნელი; მარადიული ღვთის ჭეშმარიტი სიტყვა არის მისი მხოლოდშობილი ძე.

ირკვევა, რომ სწორედ იესო ქრისტეს დაუსაბამობისა და მარადიულობის დოგმატს ასაბუთებდა მეფე დავით აღმაშენებელი ისლამის აპოლოგეტთა წინაშე (იხ. გ. ჯაფარიძე, რაზე ეკამათებოდა დავით აღმაშენებელი განჯის ყადის? „რელიგია", 1993, N 3-4).

ისლამი, რომელიც არაბული სიტყვაა და **მორჩილებას** ნიშნავს, მონისტური რელიგიაა; აღიარებს ერთსახოვან ღმერთს. იგი მკვეთრად დაუპირისპირდა პოლითეიზმს. მან ქრისტიანული ტრიადა სამ ღმერთად მოიაზრა და უარყო იგი. ყურადღება შეაჩერა ებრაულ თეოლოგიაზე, რაც გახდა წყარო მისი მრწამსის ძირითადი ფორმულისა, შაჰადისა: „ლა

ილაჰა ილლა-ლ-ლაჰუ ვა მუჰამადუ რასულუჰუ“ (არ არს ღმერთი გარდა ალაჰისა და მუჰამედია ალაჰის მოციქული).

ისლამი, როგორც ყველა რელიგია, ორი ნაწილისაგან შედგება: დოგმატიკა (ანუ მოძღვრებითი მხარე) და კულტი, ე.ი. ღვთისმსახურება. მოძღვრება ხუთ ელემენტს შეიცავს: 1. ერთი ღმერთის, ალაჰის რწმენა; 2. ანგელოზების რწმენა; 3. საღვთო წერილის ანუ ყურანისა და წინასწარმეტყველთა სხვა წიგნების რწმენა; 4. საყოველთაო აღდგომისა და უკანასკნელი სამსჯავროს რწმენა და 5. ბედისწერის რწმენა. ყურანი ასე აყალიბებს ისლამის ძირითად დოქტრინას: „მორწმუნენო, იწამეთ ღმერთი, მისი მოციქული, წიგნი, რომელიც მას მოუვლინა; მის უწინარეს მოვლინებული წერილი. ვისაც არა სწამს ღმერთი, მისი ანგელოზები, მისი წიგნები, მისი მოციქულები და უკანასკნელი დღე, ღრმა ცდომილებაშია“. როგორც ქრისტიანული ღვთისმეტყველება ემყარება ნიკეა-კონსტანტინოპოლის რწმენის სიმბოლოს, ისლამური მოძღვრებაც გამომდინარეობს ზემოაღნიშნული ხუთი დებულებიდან, – ისლამის ხუთი მცნებიდან.

ეს მოძღვრება წარმოდგენილია წიგნებში, რომლებიც VIII-IX სს-ში შეიქმნა არაბულ ენაზე. მათგან, ყურანის გარდა, აღსანიშნავია **სუნა** და **შარიათი.** „სუნა“ ნიშნავს „გადმოცემას“, განმარტებას. მუსლიმანთათვის ესაა “სულისმარგებელი კრებული“, სადაც ასახულია მუჰამედისა და სხვა პირველმუსლიმანთა ცხოვრება, როგორც ეტალონი შემდგომი თაობებისათვის. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე „შარიათს“, რაც არის კანონთა კოდექსი, ე.ი. მუსლიმანთა რჯულის კანონი.

სუნას შექმნის მიზეზი ასეა ახსნილი სპეციალურ ლიტერატურაში: ყურანის ბევრი ადგილი ბუნდოვანია და ორაზროვანი. მათგან ზოგიერთის მნიშვნელობა გასაგები იქნება იმ შემთხვევაში, თუ გვეცოდინება: რა გარემოებაში ებოძა მუჰამედს ესა თუ ის „გამოცხადება“, როგორ ესმოდა მას ყურანის ესა თუ ის ადგილი, ვინ და რა იგულისხმება კონკრეტულ შემთხვევაში ამა თუ იმ ფრაზის მიღმა. ამის გამო მუსლიმანი ღვთისმეტყველები თავიდანვე აგროვებდნენ ცნობებს წინასწარმეტყველის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის დეტალებზე. მათთვის პირველწყარო იყო ზეპირგადმოცემა, რომელიც თვითმხილველთა ბაგეთაგან მომდინარეობდა. ერთ-ერთ სარწმუნო ინფორმატორად ითვლებოდა მუჰამედის საყვარელი ცოლი აიშა, რომლის ნაამბობს სუნიტებისათვის (იხ. ქვემოთ, გვ. 188) დიდი ფასი აქვს.

ისლამურ კულტმსახურების ძირითადი ელემენტებია რწმენის ფორმულა (შაჰადი), ლოცვა, მარხვა, მოწყალება ანუ ქველმოქმედება (ზაქათი) და პილიგრიმობა (ჰაჯი) ანუ სალოცავად მოგზაურობა მექასა და მედინაში. ლოცვას, როგორც წესი, წინ უძღვის მოსამზადებელი საფეხური – განბანა. დაწესებულია დღეში ხუთგზის ლოცვა: დილით – მზის ამოსვლამდე, შუადღისას, ნაშუადღევს, საღამოს და დაღამებისას (დაწოლის წინ). ყოველი ლოცვა იწყება ზემოაღნიშნული ფორმულით: „არ არს ღმერთი...“ ამ ფორმულას მუსლიმანი წარმოთქვამს ყველგან, ყოველ მნიშვნელოვან მომენტში, მათ შორის – სიკვდილის წინ. ლოცვის დროს შაჰადი რამდენჯერმე მეორდება.

მუსლიმანები ვალდებული არიან შეინახონ რამაზანი და გადაიხადონ დღესასწაულები. რამაზანი დაწესებულია მუსლიმანური მთვარის კალენდრის მე-9 თვეს, რაც მოძრავია და

სხვადასხვა დროს მოდის. ამ დროს მორწმუნენი მზის ამოსვლიდან მზის ჩასვლამდე არაფერს ჭამენ, არც სვამენ, არც იბანენ და არც სქესობრივ ცხოვრებას ეწევიან.

ისლამს აქვს დღესასწაულთა მდიდარი ციკლი. „დღესასწაულის" არაბული სახელი – „ყიდუნ", რომლის ძირი „დაბრუნებას", „განმეორებით გაკეთებას" ნიშნავს, – ნათლად გამოხატავს სამახსოვრო დღეთა პერიოდულად აღნიშვნის რელიგიურ არსს. მისი მიზანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არის ადამიანთა სულსა და გულში იმ მადლის შენარჩუნება, რასაც გულისხმობს სათაყვანებელი დღე და ამბავი. მუსლიმებისათვის ასეთი დღეებია: ურაზა-ბაირამი (გაზაფხულის მარხვის დამთავრების ანუ გახსნილების დღე), ყურბან-ბაირამი (ურაზა-ბაირამიდან 70 დღის შემდეგ: ესაა მსხვერპლშეწირვის დღე, – კლავენ ცხოველებს), მავლიდი – მუჰამედის დაბადების დღე, მიჰრაჯი – მუჰამედის ზეცად ამაღლების დღე, შაჰსეი-ვაჰსეი ანუ აშურა და სხვა. უკანასკნელი სამგლოვიარო დღესასწაულია, რითაც მუსლიმები იხსენიებენ მუჰამედის შვილიშვილის – ჰუსეინის – მოწამებრივ ღვაწლს. ესაა რელიგიურ-სამგლოვიარო ცერემონიალი, რასაც ახლავს თვითგვემა: მორწმუნეები დანებით ისერავენ ტანს, იბორკავენ ხელ-ფეხს, იცემენ მჯიღს და მოსთქვამენ – „შაჰ ჰუსეინ, ვაჰ ჰუსეინ!"

მუსლიმანთა საზოგადოება დაარსების პირველი ასწლეულიდან ორ ნაწილად: **სუნიტებად** და **შიიტებად** გაიყო. სუნიტები თავს თვლიან „სუნას" – მუჰამედისა და მისი მოწაფეების ცხოვრების ამსახველი წიგნის – მიმდევრებად. იგი ისლამის ძირითადი მიმართულებაა და ითვლება ორთოდოქსულად. მიჩნეულია, რომ სუნიზმი, შიიზმთან შედარებით, დემოკრატიული, ლმობიერი, შემწყნარებელი და სწავლა-განათლების პატივისმცემელი კონფესიაა. შიიტების პარტია (არაბ. შია-სექტა, პარტია, მიმდევართა ჯგუფი) შეიქმნა არაბთა სახალიფოში VII ს-ის შუა წლებში, როგორც ერთ-ერთი პოლიტიკური დაჯგუფება. იგი, სუნიტებისაგან განსხვავებით, კანონიერ ხალიფად (იმამად) მხოლოდ მუჰამედის ასულის ფატიმასა და მისის მეუღლის ალის შთამომავლებს თვლიდა და მათი უფლებების დასაცავად გამოდიოდა. ეს პარტია პოლიტიკურ სარბიელზე დამარცხდა, მაგრამ გადაიზარდა რელიგიურ-პოლიტიკურ მიმართულებად. ისინი ჯიუტად აღიარებდნენ ალისა და მისი შთამომავალი 12 იმამის (ალიდების) კანონიერ ხელისუფლებას და უკანონოდ აცხადებდნენ არაბეთის პირველ ხალიფებს – აბუ ბაქრის, ომარს, ოსმანს და სხვათ. ამ უკანასკნელთა გვერდით მუჰამედის საყვარელი ცოლი აიშა იდგა. ალის მიმდევრებმა (შიიტებმა) არ ირწმუნეს „სუნა" და სუნიტებს გაემიჯნენ. ანტაგონიზმმა სუნიტებსა და შიიტებს შორის მწვავე ხასიათი მიიღო, რაც არაერთხელ გადაზრდილა რელიგიურ ომებში.

ისლამის ისტორიაში, აღნიშნული მიმდინარეობების გარდა, ცნობილია სექტები, რომელთაგან ზოგი მნიშვნელოვნად განსხვავდება კანონიკური, ოფიციალური და ტრადიციული ისლამისაგან როგორც გარეგნულად, ისე შინაარსით. ამ სექტათა შორის ყველაზე ძველია **ხარიჯიზმი**, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, მიმართული იყო ხალიფების განუსაზღვრელ უფლებათა წინააღმდეგ. მას ჰქონდა ლოზუნგი ხალიფების დემოკრატიულად არჩევითობის თაობაზე. ქადაგებდა ზნეობისადმი მეტი ყურადღების გამოჩენას, რიტუალების შემცირებას, პიროვნების ღირსებას, არჩევანის თავისუფლებას და ა.შ.

აღმოსავლეთის რელიგიურ და პოლიტიკურ სარბიელზე თვალსაჩინო როლი შეასრულეს შიიზმის განშტოებებმა: **ისმაილიტებმა, მუთაზილიზმმა** (რაც განდგომას, განმხოლოებას ნიშნავს), **აშარიზმმა** (დამფუძნებელი აბუ-ალ-ჰასან აშარი) და სხვამ, რომელთაც, შესაძლებელია, ისლამური პროტესტანტიზმი ვუწოდოთ, რადგან ეწინააღმდეგებოდნენ ოფიციალურ კულტმსახურებას. ზოგი მეტ სიმკაცრეს მოითხოვდა, ზოგი – პირიქით, ქადაგებდა თავისუფლებას დოგმატიკისა და რიტუალების თვალსაზრისით. მათი შეხედულებით, რელიგიაში მნიშვნელობა აქვს შინაგანს, მისტიურ მხარეს. წეს-განგებანი და ყოველდღიური ცხოვრების მოთხოვნილებანი უბრალო ფორმალობაა. ისინი საჭიროა მხოლოდ მდაბიოთათვიმს, რომელთაც ძალა არ შესწევთ შეიგნონ მათი სიმბოლური მნიშვნელობა. ამდენად, ისლამურ სექტებში თავი იჩინა ინდივიდუალურმა მისტიკამ.

მკითხველთა ყურადღებას ისმაილიტებზე შევაჩერებთ.

ისმაილიტთა სექტა წარმოიშვა VIII ს-ის 60-იან წლებში და დღესაც არსებობს. ისინი თვლიან, რომ იმამების ხაზი წყდება არა თორმეტზე (როგორც შიიტებს მიაჩნიათ), არამედ შვიდზე. საგულისხმოა ისტორიული ფაქტი: დაახლოებით 760 წლის მეექვსე იმამმა – ჯაფარ სადიკმა – მემკვიდრეობა წაართვა თავის შვილს – ისმაილს, რადგან სპირტიანი სასმელებისაკენ მისწრაფება შეამჩნია. ჯაფარის თქმით „ღვთიური თვისებების მატარებელ იმამს ლოთობასთან არაფერი საქმე აქვს". შიიტების უმრავლესობამ გაიზიარა იმამის გადაწყვეტილება. უმცირესობამ კი გაილაშქრა ამ მოქმედების წინააღმდეგ და შექმნა სექტა, რომელიც გამოირჩეოდა ლიბერალობით, კერძოდ, ალკოჰოლთან დამოკიდებულების საკითხში. ამ სექტამ შეიმუშავა რელიგიურ-ფილოსოფიური სისტემა, რომელიც ეფუძნებოდა ანტიკური მოაზროვნეების – პლატონისა და არისტოტელეს – იდეებს, აგრეთვე – ნეოპლატონიზმს. დანერგა ყურანის ალეგორიულად გააზრების ტრადიცია და მოითხოვა თავისუფლება ცხოვრების სხვადასხვა უბანზე. XI-XII სს-ში ისმაილიტებს გამოეყვნენ ჯგუფები, რომელთაგან ჩვენს ყურადღებას განსაკუთრებით **ისმაილიტ-მულიდების ანუ ასასინების ორდენი** იპყრობს.

„ვეფხისტყაოსნის" ზოგიერთი მკვლევრის წინაშე წამოიჭრა საკითხი: სწორუპოვარ პოემაში ქაჯებისა და მათი ციხე-სიმაგრის ქვეშ ხომ არ იგულისხმებიან ისმაილიტ-ასასინები და მათი ქალაქი ალმუთი? ამ კითხვას დადებითი პასუხი გასცა აკად. კ.კეკელიძემ (იხ. გამოკვლევა – ავტორი ვეფხისტყაოსნისა და დრო მისი დაწერისა, ეტიუდები..., XII). მანვე მიმოიხილა პრობლემის ისტორიული ფონი, რაც მრავალი კუთხითაა საინტერესო.

მულიდები ანუ მოლიდები წარმოადგენდნენ ისმაილიტების ერთ-ერთ შტოს. ეს, თავდაპირველად სარწმუნოებრივი სექტა, შემდეგში იქცა სამხედრო-პოლიტიკურ ორგანიზაციად, რომელიც ჩამოყალიბდა 1081 წლის მახლობლად. იგი გასაიდუმლოებული საზოგადოება იყო და, ცხადია, განცალკევებული დანარჩენ მაჰმადიანთაგან. მიუვალ მთებში, სალ კლდეებსა და ნაპრალებში, ასასინებს ჰქონდათ ციხე-სიმაგრეები, საიდანაც ავრცელებდნენ თავიანთ გავლენას. ცენტრად სექტისა, სადაც ცხოვრობდა მათი მეთაური, ითვლებოდა ალმუთი (რაც „არწივის ბუდეს" ნიშნავს. ამის გამო ქართულ წყაროებში მულიდები „ალმუთელებად" იწოდებიან). ეს იყო ციხე-ქალაქი ჩრდილოეთ სპარსეთში, ყაზვინის მახ-

ლობლად, გაშენებული ციცაბოებსა და ნაპრალებზე, რომელშიაც შესვლა გვირაბებითა და ხვრელებით შეიძლებოდა მხოლოდ. სელჩუქიანთა სულთანებმა მთელი თავიანთი ღონე და ენერგია შეალიეს მას, მაგრამ აღებით მაინც ვერ აიღეს, იმდენად ძლიერი და მიუვალი იყო ის. ძლიერების ძირითადი მიზეზი კი ის იყო, რომ ასასინები, დარწმუნებულნი იმაში, რომ ემსახურებიან ღვთის საქმეს, არ ერიდებოდნენ არავითარ ხიფათს და განსაცდელს, სიხარულით ეგებებოდნენ სიკვდილს. ამასთანავე, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ისინი, ორდენის წევრები, ფლობდნენ მეომრისათვის უდიდეს ძალას და ხელოვნებას, რასაც აღწევდნენ საგანგებო წვრთნის, ფიზიკური და ფსიქოლოგიური, სპორტულ-რელიგიური, ასკეტური მომზადების შედეგად. მათ შეთვისებული ჰქონდათ გაუჩინარების ფანდები, რასაც საიდუმლოდ ინახავდნენ. ამის წყალობით ასასინები მეტად მოხერხებული ადამიანები იყვნენ: არ იყო ისეთი დაბრკოლება, რომელიც მათ არ გადაელახათ მიზნის განხორციელებისას; არ იყო ისეთი საქმე, რომელიც მათ არ სცოდნოდათ მოწინააღმდეგეთა ბანაკიდან; არ იყო ისეთი საჯარო ადგილები და დაწესებულება, სადაც ისინი შეუმჩნევლად, როგორც უხილავი სული და გრძნეული არსება, არ შეპარულიყვნენ და ისიც არა მარტო ღამით, არამედ დღისითაც. ისინი მიდიოდნენ შორს, ცხრა მთას იქით, რათა სასიკვდილო დანა ჩაეცათ ძლევამოსილი მტრისათვის მისი ჯარის თვალწინ, ძლიერ სულთანისათვის ფხიზელი დარაჯებით გარშემორტყმულ სასახლეში, გავლენიანი მოხელეებისათვის მათ გარშემო შემოკრებილი მდივნების წრეში. ალმუთელები თავზარს სცემდნენ მთელი აღმოსავლეთის მეფე-ბატონებს და ჯვაროსან რაინდებს... და მაინც ქართველთა, მონღოლთა და სპარსთა შეერთებულმა ლაშქარმა, უდიდესი ძალისხმევის შედეგად, შვიდწლიანი დაუცხრომელი და სისხლიანი ბრძოლების შემდეგ, 1256 წლის 24 ნოემბერს, შემუსრა ალმუთი და გააქარწყლა მითი მისი უძლეველობის შესახებ.

მულიდების უცნაურ ორდენსა და „ქაჯთა სამეფოს" შორის მსგავსება შესამჩნევია.

მკვლევარებს გამოაქვთ დასკვნა, რომ ისლამი და ისლამური სამყარო არ არის ერთსახოვანი. იქ, სხვა რელეგიების მსგავსად, განირჩევა ორი მხარე – ეგზოთერული (გარეგანი) და ეზოთერული (შინაგანი). პირველი გულისხმობს მასებისათვის, ე.ი. მარტივმორწმუნეთათვის განკუთვნილ კულტსა და დოგმას, მეორე კი – მისტიურ მოძღვრებას, თვითშემეცნების გზით პიროვნების ინიციაციას ანუ სულიერ ზეაღსვლას. ამის საუკეთესო მაგალითია სუფიზმი.

სუფიზმი არის საერთო სახელი მისტიურ-ასკეტური სექტებისა, რომლებიც ჩაისახა ისლამის წიაღში. მისი უდიდესი წარმომადგენელი და თეორეტიკოსია **ალ-ღაზალი.** მან არაბულ ენაზე შექმნა ტრაქტატები, რომლებშიც წარმოდგენილია პიროვნების სულიერი სრულყოფის სისტემა. შეიძლება ითქვას, რომ სუფიზმი არის ისლამის ეზოთერული მხარე. მისი არსებითი ნიშანია პიროვნებაში აბსოლუტის აღმოჩენა და ინდივიდის ერთყოფა უზენაესთან. იქ მასწავლებლებს ერქვათ შეიხები, მწირ-მოძღვრებს კი – დერვიშები, მოწაფეებს – მიურიდები. პიროვნება სრულყოფის გზაზე გადიოდა სამ ძირითად ეტაპს: 1) ტარიკათი ანუ „გზა". ეს ნიშნავს მოწაფის დადგომას მართებულ გზაზე. იგი გულისხმობს გარკვეული წესების დაცვას და რიტუალების შესრულებას, მისტიურ სავარჯიშოებს. მათი

თავყრილობა ხშირად მუსიკისა და როკვის ფონზე მიმდინარეობდა; 2) ჰაკიკათი ანუ ჭეშმარიტება. აქ მოწაფე უკვე თვალს უსწორებს ჭეშმარიტებას. გარკვეული აზრით, ესაა ტარიკათის შედეგი, როდესაც მიურიდს ეხსნება სულიერი მზერა და უფაქიზდება ცნობიერება. ასე რომ, ჰაკიკათი საკმაოდ მაღალი დონეა; 3) საბოლოო ეტაპი, რასაც ცოტანი თუ აღწევენ, არის ფანა ანუ დანთქმა. იგულისხმება უნივერსალურ გონთან აბსოლუტური ერთიანობის დამყარება. თეოზისის ანუ განღმრთობის ამ სტადიაში პიროვნება ქრება და მთლიანად ერწყმის აბსოლუტს.

სუფიზმის ფილოსოფიურ საფუძველს ნეოპლატონიზმი წარმოადგენდა, რომელმაც სრულყოფილი სახე მე-3 ს-ში პლოტინის მიერ მიიღო. მისი მოძღვრების თანახმად, ყოფიერება წარმოადგენს ღვთის ემანაციას (გამოშვებას, შეიძლება ითქვას – გამოსხივებას), რომელიც, მანძილის გამო, თანდათან კლებულობს და უხეშდება. მაგალითად: სხივი, რაც უფრო შორდება საწყისს, ფერმკრთალდება და ბოლოს წყვდიადში ქრება. ასევე, – საფეხურიდან საფეხურამდე სუსტდება ღვთაებრივი ემინაციის ძალა. ბოლოს იგი მატერიის, ხილული სამყაროს, ხორცის სახით გვევლინება. ამიტომაც, ქვეყანა დეგრადაციის შედეგია. მაშასადამე, ჩვენი სისხლი და ხორცი, როგორც მატერიალური სამყაროს ნაწილი, არის წყვდიადი, სრული გაუხეშება, ბოროტება. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა: თუკი გსურს, თავი დააღწიო ბოროტებას, მოიძულე ხორცი და გრცხვენოდეს მისგან. მხოლოდ ექსტაზი, სულის აღტყინება, სხეულის საპყრობილედან გათავისუფლება მიგვაახლებს უზენაეს იდეალს, აგვამაღლებს ტრანსცენდენტურ სინამდვილემდე და დაგვნთქავს მარადიულ ნათელში. ეს რთული პროცესია, რომელიც ადამიანმა სულის განწმენდით (კათარზისით) უნდა დაიწყოს. შემდეგი საფეხურია ასკეტობა, ვნებათაგან განდგომა, ხორცის ნაჭუჭში მყოფობის დროს იმავე ხორცისადმი ზიზღისა და ომის გამოცხადება. ინიციაციის გზა მარად ზეაღმავალია.

სუფიზმი გავრცელდა თითქმის ყველა მუსლიმანურ ქვეყანაში. ვინაიდან იგი მწიგნობრული და ინტელექტუალური სისტემა იყო, დადებითი გავლენა იქონია კულტურაზე. მეტადრე კლასიკურ სპარსულ და თურქულ პოეზიაზე, რომლის სახელოვანი წარმომადგენლები არიან: ჯალალ ედ-დინ რუმი, ომარ ხაიამი, ჰაფეზი, ნიზამი განჯელი, აბდულ-რაჰმან ჯამი და სხვა.

საქართველოში ისლამის გავრცელება არაბობის ხანიდან (VII-IX სს-იდან) დაიწყო. როგორც იოანე საბანისძე გვაუწყებს, ჩვენი თანამემამულეების ნაწილი, ზოგი ნებით, ზოგი ძალით, ზოგი ცდუნებით, ზოგი ანგარებით, ზოგი „სიყრმესა შინა უმეცრებით“ მუსლიმანი ანუ, ძველი ქართულით, სარკინოზი, ისმაიტელი გახდა. სამხრეთ საქართველოს (აჭარის, ტაო-კლარჯეთისა და მესხეთ-ჯავახეთის) ისლამიზაციას ადგილი XVI-XVII სს-ში ჰქონდა. ქართველი მუსლიმანების რიცხვს ის კახელებიც შეემატნენ, რომლებიც შაჰ-აბასმა ირანში გადაასახლა და მათი შთამომავალნი დღესაც იქ ცხოვრობენ (ფერეიდნელი ქართველები), პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სხვა მოტივებით ისლამს ზოგჯერ ჩვენი ხალხის ელიტარული ნაწილის წარმომადგენლებიც აღიარებდნენ. შემორჩენილია ქართველთა გამაჰმადიანების ოსმალური წესის ტექსტი (იხ. ჩვენი სახელმძღვანელო „რელიგიის კარიბჭე“, გვ. 336-337).

ასე რომ, საქართველოს გეოგრაფიული და ისტორიული პირობების გამო ისლამურ სამყაროსთან ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა, რამაც კვალი ქართული კულტურის ისტორიასა და ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც დატოვა. „ოქროს ხანას“ და აღორძინების პერიოდში (XI-XIII და XVI-XVIII სს.) ქართულ ენაზე ისლამური სიტყვაკაზმული მწერლობის თითქმის ყველა პირველხარისხოვანი ძეგლი ითარგმნა. უეჭველია, რომ გამუსლიმანებული ქართველებიდან შემოქმედებითი უნარით არა ერთი და ორი პიროვნება გამოირჩეოდა. მათგან ზოგი მშობლიურ ენაზე აგრძელებდა მოღვაწეობას (მაგალითად, XVII ს-ის ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე), უმრავლესობა კი სხვაენოვან გარემოს შეესისხლხორცა. მათი სახელების გამოვლენა და წარმოჩენა ჩვენი აღმოსავლეთმცოდნეების კვლევა-ძიების საგანია.

გამუსლიმანებული ქართველები, შუასაუკუნეობრივი ეროვნულ-პოლიტიკური ხედვისა და მენტალიტეტის თანახმად, ქართველებად აღარ ითვლებოდნენ. თანამედროვე ცნობიერებით, ეს გაუგებრობაა და ამ გაუგებრობისაგან ჩვენი ხალხი მთლიანად გათავისუფლებული დღესაც არაა, რაც აზიანებდა და აზიანებს ეროვნული ერთიანობის იდეას. ამ იდეის მიხედვით ქართველი ერი – ქრისტიანიც და მუსლიმანიც – არის ერთიანი და განუყოფელი. თუ გვინდა გავუფრთხილდეთ მას, პატივი უნდა ვცეთ თითოეულის სინდისს და სარწმუნოებას კეთილმორწმუნე დავით აღმაშენებლის მსგავსად.

მაგალითად ჩვენი ქვეყნის ახლო წარსულიდან საქართველოს დამფუძნებელი კრების ოფიციალური განცხადებაც გამოგვადგება:

„... ნურავინ იფიქრებს, რომ სარწმუნოება ხელს შეუშლის ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველების ერთობას. რჯული რჯულია, მაგრამ სისხლი და ეროვნება კიდევ სხვაა. ჩვენ მაჰმადიან ძმებს რჯული აერთებს სხვა მაჰმადიანებთან, მაგრამ ენით, სისხლით, იერით ქრისტიან ქართველებთან არიან... ქრისტიანი ქართველები არ ვიცნობთ მაჰმადის სარწმუნოებას და ბევრს ჰგონია, რომ იგი საერთოდ განათლებისა და დაწინაურების წინააღმდეგია. ეს მართალი არაა. არაბები და სპარსელები მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ერთ დროს თავის განათლებით ევროპის ყველა ერზე მაღლა იდგნენ. თვითონ მოციქული მაჰმადი ქრისტიანების სახარებას დიდად აფასებდა და ამბობდა – სახარება ღვთისგან მოვლენილი წიგნიაო. მაჰმადის ყურანში ბევრია ქადაგება სიყვარულისა და კეთილი საქმეების და ყოველი ქრისტიანი ქართველი ყოველთვის პატივს უნდა სცემდეს მაჰმადის რჯულს, რომლის აღმსარებელია მრავალი მილიონი სხვადასხვა ხალხი და რომელსაც მისდევს ჩვენი ღვიძლი ძმებიც. მაჰმადის რჯული ჩვენი ძმების რჯულია და მუდამ განსაკუთრებულის ყურადღებით უნდა ვეპყრობოდეთ მას. პატივს უნდა ვსცემდეთ ყოველი ადამიანის რჯულს, მით უფრო ძმისას.

უნდა გავიმეოროთ კიდევ ერთხელ: რჯული სხვადასხვა გვაქვს მაჰმადიან და ქრისტიან ქართველებს, მაგრამ ორივენი ერთი საქართველოს შვილები ვართ. ერთი ენა, ერთი სისხლი, ერთი ხასიათი გვაქვს. ჩვენი ძალა შეერთებაშია. ბედნიერებას მხოლოდ ერთობა და ძმობა მოგვიტანს.

არავინ უნდა დაივიწყოს ეს. ამისათვის უნდა ვმუშაობდეთ ყველა“ („მაჰმადიანი ქართველები“, ტფ. 1920, გვ. 15-16).

საქართველოში დღეს ისლამს ნახევარ მილიონზე მეტი მოქალაქე აღიარებს. აჭარელი და აფხაზი მუსლიმანები სუნიტები არიან. მათი ზუსტი რიცხვი ცნობილი არაა. აღმოსავლეთ საქართველოში, აზერბაიჯანელთა შორის, შიიზმია გავრცელებული. თბილისის მეჩეთი აღმოსავლეთ საქართაველოს მუსლიმანთა ცენტრად ითვლება. იქ აღმოსავლეთ საქართველოს მთავარი მოლა და ახუნდი (ზედამხედველი) მსახურობს (ბ-ნი ალი ალიევი). თბილისის მეჩეთში შიიტები და სუნიტები ერთად ლოცულობენ, რაც იშვიათობაა.

მუსლიმთა კომპაქტური დასახლებები ყვარლის, ლაგოდეხის, თელავისა და ახმეტის რაიონებშიც გვხვდება. ისინი დაღესტნელები (ლეკები) და ქისტები არიან. მათი სარწმუნოება სუნიტურია, რადგან ისლამი კავკასიაში თურქეთიდან, სუნიტების ქვეყნიდან, შევიდა, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, დაღესტნურ-ჩეჩნურ-ინგუშური ისლამისათვის ნიშანდობლივია სუფიზმის, კერძოდ, ტარიკათიზმის (იხ. ზემ.) გავლენა და სუნიტურ-სუფიური პრაქტიკის მთის ადათ-წესებთან შეხამება.

თანამედროვე საზოგადოების მძაფრ ინტერესს პანკისის ხეობის (ახმეტის რაიონის) ქისტები იწვევენ. ეთნიკურად და ენობრივად ისინი ჩეჩნების მონათესავე ტომია და XIX ს-ის შუა წლებამდე ახლანდელი ჩეჩნეთის ტერიტორიაზე სახლობდნენ.

ჩეჩენ-ქისტები უფრო მეტად სოფლურ (პაგანიზებულ) ქრისტიანობას მისდევდნენ, თუმცა ჩანს, რომ ადრე იქ ეკლესიურ-კანონიკური ქრისტიანობაც საკმაოდ ფესვგადგმული ყოფილა. როდესაც ჩრდილო კავკასიას რუსეთის ჯარები მოადგნენ, ადგილობრივმა ტომებმა ყურადღება ისლამის მიმართ გაამახვილეს, რადგან მისი დროშის ქვეშ ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებას და რუსებისაგან თავის მოზღუდვას ცდილობდნენ. 1785 წლის გაზაფხულზე ჩეჩნეთში შეიხი მანსური, ადრინდელი, მწყემსობისდროინდელი სახელით, – უშურმა, გამოჩნდა. რუსების წინააღმდეგ მან ჰაზავათი (საღვთო ომი) გამოაცხადა და მხარის ისლამიზაციის პროცესი გააქტიურა. ქისტები, რომლებიც პანკისის ხეობაში XIX ს-ის 20-30-იან წლებში ჯგუფ-ჯგუფად ჩამოსახლდნენ, მეტწილად ქრისტიანები იყვნენ. გაშენდა სამი სოფელი, რომელთაგან ერთში, დუისში, მუსლიმანები ცხოვრობდნენ, ორში, ჯოყოლოსა და ომალოში – ქრისტიანები. უცნაურია, რომ ისინი, თითქმის მასობრივად, XX ს-ის შუა წლებში, კომუნისტური რეჟიმის პირობებში, გამუსლიმანდნენ. მათ შორის ისლამის, უფრო ზუსტად, – სუნიზმის ის სახეობა დაინერგა, რომელიც XIX ს-ის 60-იან წლებში ჩეჩენთა რელიგიურმა ლიდერმა **შეიხმა ქუნთ-ჰაჯიმ** ჩამოაყალიბა. მას **ზიკრულლახი** ანუ, მეორენაირად, **ზიქრიზმი** ეწოდება. „ზიქრ" არაბული სიტყვაა და „ხსენებას" ნიშნავს. იგულისხმება უფლის მოუკლებელად გახსენება და მისი სახელის „ალლაჰის" მუდმივი განმეორება.

ზიკრულლახი, იგივე ზიქრიზმი, რომელსაც **ქუნთ-ჰაჯის მიმდევრობასაც** უწოდებენ, სინკრეტული კონფესიაა, – სუნიზმისა და აღმოსავლური მისტიციზმის კონგლომერატი. იგი შეხამებულია ადგილობრივ კოლორიტთან და ტრადიციებთან და მთის ქრისტიანული წეს-ჩვეულებების მიმართაც (საკლავის დაკვლა, სანთლის დანთება, ჯვარ-ხატებში სიარული) ლოიალობით გამოირჩევა. მას ექსტაზური რიტუალები და ლოცვები ახასიათებს, რაც მამაკაცთა რიტუალურ წრებრუნვებში, მძაფრ მედიტაციებსა და ეგზალტაციებში გამო-

იხატება. განსაკუთრებით საინტერესოა ნაზმები (გალობანი), რომელსაც ქალები მისტიური გზნებით და თავდავიწყებით ასრულებენ.

ქისტების უმრავლესობა, 4000-მდე, ქუნთ-ჰაჯის მიმდევარია. მათ სულიერ ლიდერს იმამი ეწოდება. ამ თანამდებობაზე დღეს იდრიზ ციციაშვილია. არიან სხვა წესის მუსლიმანებიც. მათგან ყველაზე მეტად ვაჰაბიტები აქტიურობენ.

ვაჰაბიზმი ისლამური პროტესტანტიზმია. იგი XVIII ს-ის შუა წლებში საუდის არაბეთში აღმოცენდა. სახელწოდება დამაარსებლის მუჰამედ იბნ აბდ ალ-ვაჰაბის გამო შეიძინა. ვაჰაბი თავის მოძღვრებასა და რელიგიურ პრაქტიკას „სუფთა ისლამს" უწოდებდა და რწმენის ერთადერთ წყაროდ ყურანს მიიჩნევდა. იგი ყოველგვარი სიახლის დანერგვის წინააღმდეგ გამოვიდა. მან გაილაშქრა ტრადიციული ისლამის წინააღმდეგ, რომელიც, მისი აზრით, ისეთ ელემენტებს შეიცავს, რაც ყურანში მოცემული არაა. ვაჰაბმა მსოფლიოს ისლამიზაციის იდეა წამოეყენა, რაც მისმა მიმდევრებმა აიტაცეს და მეზობელ ქვეყნებშიც დანერგეს.

ვაჰაბიტთა ცნობიერებაში წამყვანი ადგილი **ჯიჰადს** უჭირავს. ესაა ომი ურწმუნოებისა და ურწმუნოთა წინააღმდეგ. ისინი ქმნიან თანამოაზრეთა თემებს – ჯამაათებს, რომლებსაც ცხოვრების მკაცრი რეგლამენტი აქვთ. ჯამაათი უპირისპირდება ისლამურ, მაგრამ ღია საზოგადოებას, რომელიც საერო კულტურაზე, ზოგად განათლებაზე, ხელოვნებაზე, სპორტზე უარს არ ამბობს. ჯამაათის წევრებს რჯულისადმი ტოტალური მორჩილება და საბრძოლო მზადყოფნა ევალებათ, – მათი სპორტი ომი და საომარი ხელოვნების დაუფლებაა. ვაჰაბიზმი საუდის არაბეთის ოფიციალური რელიგიაა.

ჩრდილოეთ კავკასიაში ვაჰაბიზმი არაბული ქვეყნებიდან შემოსულმა მუჯაჰედებმა შემოიტანეს. მათგან ყველაზე ცნობილი იორდანელი არაბი ხატაბი იყო (რუსეთის საინფორმაციო წყაროების თანახმად, იგი დაიღუპა), რომელმაც „სუფთა ისლამი" ჩეჩენ მეომრებს შორის წარმატებით გაავრცელა. მათი მეშვეობით კი იგი პანკისის ხეობაში გადმოინერგა.

ამჟერად, 2002 წლის ივლისისათვის ზეპირი და არაზუსტი ინფორმაციის თანახმად, პანკისელი ვაჰაბიტების რიცხვი 500-ს აღემატება. ისინი, ქუნთ-ჰაჯის მიმდევრებისაგან განსხვავებით, ადგილობრივ ისლამურ-ქრისტიანულ ტრადიციებს გლობალურად უპირისპირდებიან. ამის ნიშანი ბალთაგორის წმ. გიორგის სალოცავის (ძველი ბაზილიკის) აფეთქებაა, რაც, ხალხში მოარული ხმების თანახმად, ვაჰაბიტების ნამოქმედარია. ისინი შეიარაღებულები არიან. მათი ორგანიზაციის სტრუქტურა გასაიდუმლოებულია.

ზოროასტრიზმი

ჩაისახა და აღმოცენდა სპარსეთში. ამის გამო მას ხშირად **ფარსიზმსაც** ეძახიან. მისი დამაარსებელია **ზოროასტრი** ანუ **ზარათუშტრა**. ამ სახელისგანაა წარმომდგარი ტერმინი – **ზოროასტრიზმი**.

ზარათუშტრა ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ძვ.წ. VII-VI სს-ში. იგი იყო მაზდეანი ანუ ღვთაება **აჰურამაზდას** ერთგული მსახური. ასე რომ, **ზოროასტრიზმი მაზდეანობის მემკვიდრეა.**

მაზდეიზმი ერთ-ერთი უძველესი **დუალისტური რელიგიაა.** სახელწოდება დაკავშირებულია უზენაეს და კეთილ ღვთაებასთან – აჰურამაზდასთან. იგი გავრცელებული იყო სპარსელთა წინაპრებს – არიელებს შორის. მის დოგმატებსა და ღვთისმსახურების წესებს საბოლოო სახე ზარათუშტრამ (ბერძნული წარმოთქმით – „ზოროასტერ") მისცა, რისთვისაც უკანასკნელს მოიხსენიებენ რეფორმატორად და წინასწარმეტყველად. მან დაწერა **გათების** ანუ საგალობლების კრებული, რომელიც შესულია აღნიშნული რელიგიის ფუძემდებელ წიგნში – **ავესტაში** (გათების კრებული ქართულად თარგმნა პროფ. გიორგი ახვლედიანმა. დაიბეჭდა 1979 წელს). „ავესტა" დაწერილია ძველი ირანული ენის ერთ-ერთ დიალექტზე. მისი პირვანდელი სრული ტექსტი არ გადარჩენილა: როგორც ვარაუდობენ, ნაწილი განადგურდა ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ირანის დაპყრობის დროს, ნაწილი მოისპო ირანში ისლამის შემოჭრის შედეგად.

გარკვეულია, რომ ეს წიგნი იქმნებოდა და ივსებოდა ათასზე მეტი წლის განმავლობაში (ძვ.წ. IX – ახ.წ. III). მასში წარმოდგენილია ლოცვები (იასნები) და საგალობლები (გათები); ჩამოყალიბებულია ზოროასტრიზმის არსი.

უზენაესი ღვთაებაა **აჰურამაზდა** ანუ **ორმუზდი.** მას დასაბამიდანვე უპირისპირდება და ებრძვის **არიმანი** – ბოროტებისა და წყვდიადის მეუფე. ბრძოლა სიკეთესა და ბოროტებას შორის განუწყვეტელია. ეს ჭიდილი კი, თავის მხრივ, მსოფლიოს განვითარებისა და ცივილიზაციის საფუძველს წარმოადგენს, რადგან სიკეთე უძლეველია. აჰურამაზდას გვერდით კეთილი ძალები დგანან. ესენია: მისი შვილი **მითრა**, რომელიც ციდან ქვეყნად ჩამოვიდა და კაცის სახე მიიღო. აგრეთვე კეთილი ანგელოზები, ე.წ. **იაზატები**. ხოლო არიმანთან ბოროტი სულები – **დევები** არიან, იგივე დემონები და ეშმაკები. აჰურამაზდას სიმბოლოა **ცეცხლი**. იგი ასახიერებს ღვთის სამართალს. ამიტომაც, ქადაგებდა ზარათუშტრა, ადამიანმა პატივი უნდა მიაგოს ცეცხლს, როგორც მართლმსაჯულების ამქვეყნიურ სახეს. ცეცხლი ადამიანს უნდა ახსენებდეს ზეციურ სამსჯავროს და იქ ჩაუქრობელ ალს, რომ იყოს ფხიზლად, – არ გადაიქცეს გეენიის ტყვედ. აქედან წარმოდგება **ცეცხლთაყვანისმცემლობა.** მაზდეანურ ტაძრებში, საკურთხევლის წინ, ჩაუქრობლად ენთო კოცონი, რასაც მორწმუნენი სასოებით ემსახურებოდნენ. პიროვნების უზენაესი ვალია, გააკეთოს არჩევანი სიკეთის სასარგებლოდ, თითოეულმა ჩვენგანმა მონაწილეობა უნდა მიიღოს ბოროტების შემუსრვის საქმეში. ზარატუსტრა ამბობდა: ბოროტების დაძლევის საშუალებაა „კეთილი აზრი", „კეთილი სიტყვა", „კეთილი საქმე".

წუთისოფელში კაცობრიობას შემწედ და ხელისამპყრობელად ეგულვება მითრა (ზოროასტრიზმის განშტოებაა **მითრაიზმი**). იგი, აჰურამაზდას მეორე პირი, შუამავალია ღმერთსა და ადამიანს შორის და იცავს სამყაროს მზის, მთვარისა და ვარსკვლავების დახმარებით. მითრა გუშაგივით დგას სინათლესა და სიბნელეს – აჰურამაზდასა და არიმანს შორის და თეთრცხენებიანი ეტლით დაქრის ზღვასა და ხმელეთზე დევ-ქაჯების შესამუსრავად. მისი პირდაპირი და ძირითადი მისიაა კანონისა და წესრიგის დაცვა; მოიხსენიება ეპითეტებით: „ათასყურიანი", „ათასთვალიანი", „უსამართლოთა დამსჯელი", დოვლათისა და ნახირის, ძალაუფლებისა და ნაყოფიერების მბოძებელი. ნათქვამია, რომ „ზეციურ არსე-

ბათა შორის მითრა პირველი თანამგზავრია უკვდავისა და სწრაფმავალი მზისა და თავისი მოწყალე თვალით ზეციდან უმზერს არიელთა სადგომებს, ანაყოფიერებს მათ მიწას და საქონელსაც ვრცელ საძოვრებს აძლევს". მითრა ძლიერი მხედარია და მხედართა მფარველიც: „მითრა ვერცხლის ჩაფხუტიანი მხედარია, ტანზე აცვია ოქროს აბჯარი, ჰკიდია გამგმირავი ხანჯალი, ხელში უჭირავს გრძელი მახვილი და თეთრ ცხენზე ზის".

ზარათუშტრას მოძღვრების თანახმად, მითრას მეოხებით საბოლოოდ მაინც დაითრგუნება ბოროტება და ქვეყნის დასასრულის ჟამს ადამიანები თავ-თავიანთ სხეულთან ერთად მკვდრეთით აღდგებიან: დამყარდება ცათა სასუფეველი.

საისტორიო წყაროები ადასტურებს, რომ ზოროასტრიზმი ერთ დროს საქართველოშიც იყო გავრცელებული. ეს ბუნებრივია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ აღნიშნული სისტემა საუკუნეთა მანძილზე სპარსეთის სამეფო დინასტიების – აქემენიდებისა და სასანიანების – ოფიციალური კონფესია იყო. ჩვენს ქვეყანას პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და კულტურულად ძველთაგანვე მჭიდრო კავშირი ჰქონდა მეზობელ ქვეყნებთან. მათ შორის, აღმოსავლეთის ცივილიზაციებთან და ცხადია, ეგრისისა და იბერიის სამეფოებშიც შემოაღწევდა ორმუზდისა და მითრას კულტები, ე.ი. ცეცხლთაყვანისმცემლობა. ამას ადასტურებს ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ძეგლთა შორის უძველესნი – წმ. შუშანიკის, წმ. ევსტათისა და წმ. აბიბოს ნეკრესელის „წამებანი". მეტადრე „შუშანიკის წამება", სადაც ნათქვამია, რომ ქართლის ერთ-ერთმა გავლენიანმა პიტიახშმა – ვარსქენმა – აღიარა "არტოშანი (ე.ი. ცეცხლი) და შეერთო იგი უღმრთოთა". „მოქცევაი ქართლისაი" გვამცნობს, რომ წმიდა ნინომ მცხეთის მახლობლად, მთაზე, იხილა კერპები. მათ შორის უპირატესი – არმაზი, რომელსაც ემოსა მხედრის ატრიბუტები: „აჰა, დგა კაცი ერთი სპილენძისაი და ტანსა მისსა ეცვა ჯაჭვი ოქროსაი და თავსა მისსა ედგა ჩაფხუტი ოქროისაი. და სამხარნი ესხნეს... და ხელსა მისსა აქუნდა ხრმალი ლესული". საფიქრებელია, რომ ეს იყო აჰურამაზდას ძის – მითრას – ქანდაკება. მართლაც, მითრა ყველა, დღემდე აღმოჩენილ, ბარელიეფზე წარმოდგენილია როგორც მხედარი. მას ასხია სამხარე, თავზე ახურავს ჩაფხუტისებური ქუდი და ხელში უჭირავს ალესილი ხანჯალი, რითაც ის ხარს ჰკლავს (ამის გამო მითრა ესპანელი ტორეადორების სათაყვანებელი ღვთაება იყო). მე-5 ს-ის სომეხი ისტორიკოსი მოსე ხორაენელიც ადასტურებს, რომ ქართველები თურმე, ადრე, აჰურამაზდას ანუ ორმუზდს დილაადრიან თავიანთი სახლების ბანიდან თაყვანს სცემდნენ. „ქართლის ცხოვრებაშიც" ვკითხულობთ, რომ V ს-ის შუა წლებში არჩილ მეფემ დასვა ეპისკოპოსი, სახელით მობიდანი, რომელი იყო „მოგვი უსჯულო და შემშლელი წესთა... რომელი ფარულად წერდა წიგნებს ყოვლისა საცთურისაო". ფიქრობენ, რომ მობიდანი შეფარვით მაზდეანობის პროპაგანდას ეწეოდა.

მითრაიზმის კვალი, ისტორიულ-ლიტერატურული ტექსტების გარდა, გამოვლენილია ძველ ქართულ ონომასტიკონშიც (საკუთარ სახელებში): მითრიდატე, მირდატ („მითრას ბოძებული"), მირიან („მითრასეული") და სხვა. აგრეთვე – ეთნოგრაფიაში. დასავლეთ საქართველოში – სამეგრელოს, სვანეთსა და გურიაში – შემორჩენილია წეს-ჩვეულება, რომელსაც მისრობა (მირსობა) ეწოდება. ესაა დიდმარხვის წინა დღეებში, ყველიერის

ორშაბათამდე, ღორის დაკვლა, რომელსაც გარკვეული რიტუალი ახლავს. ამ დროს „მირ-სას“, როგორც სინათლის ღვთაებას, ხალხი თვალის ჩინსა და გამჭრიახობას შესთხოვს.

მკვლევრები „მისრას“ სპარსული „მითრას“ ქართულ ვარიანტად მიიჩნევენ (იხ. ს. მაკალათია, მითრას კულტი საქართველოში, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, 1926, N 3). გამოთქმულია ვარაუდი, რომ სპარსული რელიგიის გავლენა ქართველ მოსახლეობაზე IV ს-ის შემდეგაც გრძელდებოდა. მის აღმოსაფხვრელად დიდი შრომა გაწიეს სირიელმა მამებმა VI ს-ში.

ზოგიერთი ქრისტიანი ღვთისმეტყველი და რელიგიათა მკვლევარი ფიქრობს, რომ მაზ-დეანობა და მითრაიზმი ქრისტეს ქვეყნად მოსვლას მისტიურად, დაფარულად წინასწარ-მეტყველებდა და მარადიული ქრისტეს განკაცებას მოასწავებდა. იგი ამით კაცობრიობას უბიწოდ შობის, ჯვარცმისა და მკვდრეთით აღდგომის საიდუმლოებათა საიდუმლოსთან მისაახლებლად ამზადებდა. მას შემდეგ კი, რაც წინაგანგებულებამ ხორცი შეისხა და დედა-მიწაზე მხსნელი მოვიდა, ზარათუშტრას მოძღვრებამ მისია ამოწურა და რამდენიმე საუ-კუნის განმავლობაში არსებობას ინერციით განაგრძობდა.

დღეისათვის იგი შეცვლილი სახითაა შემორჩენილი ინდოეთსა და ირანში: ინდოეთში – **ფარსების სექტა,** ირანში – **გებრებისა**. ზოროასტრიზმის ელემენტებს შეიცავს აგრეთვე იეზიდების რელიგიური რწმენა და პრაქტიკა.

იეზიდები

იეზიდები ანუ, როგორც თავიანთ თავს უწოდებენ, **ეზდიები** ეთნიურად და ენობრივად ქურთები არიან. მათგან მხოლოდ რელიგიით განსხვავდებიან, რის გამოც ცალკე ეთნოსს შეადგენენ. მათი რელიგია სინკრეტულია, ახლოს დგას ზოროასტრიზმთან, მაგრამ, ამავე დროს, მასში ქრისტიანობის, იუდაიზმისა და ისლამის ელემენტებიცაა ასახული. იეზიდთა რელიგიის ფუძემდებლად ითვლება **შეიხი ადი** (XII ს.), რომელსაც წინასწარმეტყველს უწო-დებენ.

იეზიდები აღიარებენ ერთ ღმერთს და თაყვანს სცემენ ამომავალ მზეს, რომელიც, მათი რწმენით, ღვთის ამქვეყნიური ხატია. თაყვანს სცემენ აგრეთვე ვარსკვლავებს, მთვარეს და ცეცხლს. მათი მთავარი დღესასწაულია „მზის დაბადება“, რომელიც 20 დეკემბერს აღეს-რულება. მორწმუნეთა საზოგადოება ორ კასტადაა გაყოფილი – საეროდ (მიურიდებად) და სასულიეროდ. სასულიერო წოდება იერარქიულია: არიან **ფირები** და არიან **შეიხები.**

იეზიდების რელიგიის ძირითადი ლიტერატურული წყაროებია: „გამოცხადების წიგნი“ („ეჯილვა“) და „შავი წიგნი“ („მასხავი რაში“). თუმცა ფირებისა და შეიხების უმრავლესობას რჯული და ღვთისმსახურების წესები არა წიგნებით, არამედ ზეპირმეტყველების გზით აქვს შეთვისებული. თითოეულ ოჯახს თავისი ფირი და შეიხი ჰყავს. საკულტო ნაგებობები, შეიხ ადის ტაძრისა და მისი საფლავის გარდა (ერაყი, ლალეში), იეზიდებს არა აქვს.

საქართველოსა და სომხეთში ქურთ-იეზიდები 1875 წლის ახლო ხანს თურქეთიდან გად-მოსახლდნენ, მეორე ნაკადი კი 1917-1918 წლებში შემოვიდა. საქართველოში მათი რიცხვი დღეს 30000-ს აღწევს. აქვთ სათვისტომო და კულტურის ცენტრი.

ვედები, ბრაჰმანიზმი და ინდუიზმი

ინდუიზმი ჩამოყალიბდა ინდოეთის ნახევარკუნძულზე. მას სინკრეტულ რელიგიას უწოდებენ, რადგან ფიქრობენ, რომ იგი შეიქმნა ირანულ-სირიული და ინდოეთის ადგილობრივი კულტების შერწყმის შედეგად. აბორიგენების ძველი რელიგია თანამედროვე მეცნიერებაში ცნობილია **ვედების** სახელით. იგი იყო პოლითეისტური, მაგრამ, არიელთა ზეგავლენითა თუ შინაგანი პოტენციის წყალობით, ძ.წ. II-I ათასწლეულების მიჯნაზე მონოთეიზმში გადაიზარდა, თუმცა მრავალღმერთიანობის ელემენტები შეინარჩუნა. თანდათან გამოიკვეთა ბრაჰმას კულტის პრიმატი და, შესაბამისად, – **ბრაჰმანიზმი**, რომლის წიაღშიც, ერთი მხრივ, წარმოიქმნა დამოუკიდებელი კონფესია – **ბუდიზმი**, ხოლო, განვითარებისა და სრულყოფის მომდევნო ეტაპზე (ა.წ. VI-VII სს-ში), – რთული რელიგიური სისტემა, რომელიც დღეს **ინდუიზმის** ანუ **ჰინდუმატას, ჰინდუსამაიას, ჰინდუ დჰარმას** სახელითაა ცნობილი. ამდენად, ვედები და ბრაჰმანიზმი ინდუიზმის წინა საფეხურებია.

ინდოელთა ფუძე რელიგია მოიცავდა მაგიასა და მსხვერპლშეწირვას, მრავალრიცხოვან ლეგენდებს, მითებს სხვადასხვა ღმერთზე, რიტუალებს, ლოცვებსა და საგალობლებს, რომელთაც თანდათან იწერდნენ. ასე შეიქმნა **ვედა,** რაც სანსკრიტზე ცოდნას ნიშნავს.

ვედა ინდური ლიტერატურის უძველესი ძეგლია. იგი აერთიანებს საკულტო-სალვთისმეტყველო ლიტერატურას, უმთავრესად – ჰიმნების კრებულებს. ამიტომაც იხმარება ფორმა – **ვედები**. ესაა ქვემოდასახელებული წიგნების ერთობლიობა:

1. **ოთხი ვედა,** სხვაგვარად – სამჰიტა: ა) ყველაზე არქაული და მნიშვნელოვანია **რიგვედა** (ქებათა ცოდნა). დაწერილია სხვადასხვა სალექსო საზომით და დაყოფილია 10 ციკლად (მანდალად). აქაა ათასზე მეტი ქება ანუ ჰიმნი ღვთაებათადმი. შედგენილია დაახ. 3000 წლის წინათ. ქართულად თარგმნილია ორი ქება – „დასაბამი ნივთთა“ და „ცისა და დედამიწისადმი („არმაღანი“, თბ., 1965); ბ) **სამავედა** (სიმღერათა ვედა. სამან-სიმღერა). იგი საინტერესოა ინდური მუსიკის ისტორიის თვალსაზრისით, რადგან შეიცავს სანოტო ნიშნებს; გ) **იაჯურვედა** (სამსხვერპლო ვედა); მსხვერპლშეწირვის დროს წარმოსათქმელი ფორმულები და ლოცვათა ტექსტები, ხშირად – პროზაული, რომელსაც კომენტარების სახე აქვს; მოგვიანებით მათთ დაემატა – დ) **ათჰარვავედა**: შეიცავს მაგიურ ფორმულებს და შელოცვებს ლექსად და პროზით; გამოირჩევა ხალხური ხასიათით.

შედარებით გვიანაა შექმნილი:

2. **ბრაჰმანა** (ახსნა); 3. **არანიაკა** (ტყის წიგნი); 4. **უპანიშადები** (კომენტარები)

და ბოლოს, დანართის სახით, 5. **სუტრა** (სიტყვასიტყვით: ძაფი, სამართი, თარგი).

პირველი ოთხი – სამჰიტა, ბრაჰმანა, არანიაკა და უპანიშადები – მიჩნეულია ღმერთის – ბრაჰმას – სიტყვად, მის ღვთაებრივ გამოცხადებად. მათ ეწოდება **შრუტი** (მოსმენილი, გაგონილი) საპირისპიროდ **სუტრასი**, რომელიც არის პოლიტიკური ხასიათის ტექსტებისა და კანონთა კრებული.

ვედების გვერდით დგას „მაჰაბჰარატა“ (დიდი ბჰარატა), – ვრცელი პოემა, რომლის ფასი ინდოელთა სულიერი კულტურისათვის განუზომელია. ამას ცხადყოფს ინდოეთის რესპუბლიკის სახელი ჰინდი ენაზე – ბჰარატა.

„მაჰაბჰარატა“ გვამცნობს ისტორიულ, ძვ.წ. XI-X სს-ის, ამბავს – ძალაუფლებისათვის ბრძოლას ბჰარატთა გვარის ორ შტოს – პანდავებსა და კაურავებს, ე.ი. პანდუსა და კურუს შთამომავლებს შორის. ეს იყო სასტიკი ომი, რასაც აურაცხელი მსხვერპლი მოჰყვა. სისხლმა დააფიქრა საზოგადოება და გააღვივა მშვიდობისა და სათნოების იმპულსი; შერიგების, პატიების, შეწყალების, საღმრთო ვალის შეგნებისა და გათავისების სულისკვეთება, რაც არის ძირითადი სათქმელი აღნიშნული ძეგლისა ზოგადად და, კერძოდ, რამდენიმე ჩართული ეპიზოდისა, რომელთაგან ზოგს დამოუკიდებელი ნაწარმოების სახე აქვს. ასეთებია: „რამაიანა“, „ბჰაგავატგიტა“, „სავიტრი“ და სხვა (სამივე თარგმნილია ქართულ ენაზე და გამოქვეყნებულია კომენტარებით).

თეოლოგიურ-ფილოსოფიური თვალსაზრისით გამოირჩევა „ბჰაგავატგიტა“, რომელშიც წარმოდგენილია მეეტლისა და სარდლის – კრიშნასა და არჯუნას – დიალოგი. კრიშნა ღმერთია, მოვლენილი დედამიწაზე პანდავების ნათესავად, მეგობრად და სამხედრო მრჩევლად, მათი გამარჯვების საწინდრად. ამკობს ეპითეტები: ბრძენი დამრიგებელი, მეომარი, ბოროტ სულთა დამმარცხებელი, ღვთაებრივი მწყემსი. ლეგენდები მის სიყვარულზე მწყემსი გოგონებისადმი უძველესი დროიდან შესულია ინდურ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. მისი სიტყვა – „ბჰაგავატგიტა“ (ღვთაებრივი სიმღერა) – ფილოსოფიური პოეზიის შედევრია მსოფლიო მასშტაბით.

განხილულ წყაროებზე დაყრდნობით შეიქმნა საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ტრაქტატები, რასაც, ჩვეულებრივ, ვედებს ურთავდნენ. აქედან წარმოდგა სახელწოდება **ვედანტა**, რაც სანსკრიტზე ნიშნავს „ვედას დასასრულს“. ამავე სახელით ცნობილია აგრეთვე ინდუსთა ექვსი მთავარი სკოლიდან ერთ-ერთი, რომელსაც შემაჯამებელი სახე ჰქონდა, რადგან იქ ყველაზე საფუძვლიანად დამუშავდა აღნიშნული რელიგიის საკითხები. ამ სკოლის მიერ ჩამოყალიბებული მოძღვრება, სახელდებული ვედანტად, ითვლებოდა და ითვლება ინდუიზმის ორთოდოქსულ მიმართულებად. მას უწოდებენ „მიმანზას“ (გულმოდგინედ გამოკვლეულს) და აღიარებენ ავტორიტეტად. მისი შექმნის ზუსტი თარიღი ცნობილი არაა. ეს უნდა მომხდარიყო ბუდას შემდეგ, რადგან უძველეს ვედანტურ ძეგლში „ბრაჰმა-სუტრა“ გვხვდება პოლემიკა ბუდისტებთან გარესამყაროს რეალურობის თაობაზე.

ვედანტა, როგორც ფილოსოფიურ-თეოლოგიური სისტემა, არის ვედას თეორია. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, – ვედანტა არის ინდუიზმის „ცოდნის წყარო“, მისი თეოლოგიის ჯამი, ვედებში წარმოდგენილი სიბრძნის მეცნიერულ ენაზე გადმოცემა, სრულყოფაში მოყვანა. უდიდეს წარმომადგენლებად ითვლებიან **ბადარაიანა** და **შანკარა** (ანუ შანკარა აჩარია). უკანასკნელი ცხოვრობდა დაახ. VIII ს-ში ქ.შ.

ვედანტა გვამცნობს (ვსარგებლობთ ვლადიმერ სოლოვიოვის სტატიით ბროკჰაუზ-ეფრონის ენციკლოპედიიდან):

ჭეშმარიტი მოძღვრებისა და მსახურების, ე.ი. რელიგიის, საფუძველთა საფუძველია **გამოცხადება** (შრუტი), და **გადმოცემა** (სმრიტი). გამოცხადება, რაზეც მივანიშნებდით, დაუნჯებულია ვედებში. მაშასადამე, ვედა, მაღალი აზრით, შექმნილია ქვეყნის უწინარეს

(ყურანის მსგავსად) უზენაესი არსის მიერ. ისტორიულ ხანაში იგი მხოლოდ ჩაიწერეს წმიდა და ბრძენმა კაცებმა. მათვე შეთხზეს მისი პირველი კომენტარები – უპანიშადები, რომლებიც ცნობილია ვედას ფილოსოფიურ ნაწილად და წარმოადგენს ხიდს ვედასა და ვედანტას შორის. გამოცხადების სადარი ავტორიტეტითაა შემოსილი საღმრთო გადმოცემა, რაზეც აგებულია მანუ "სამართლის წიგნი) და **მაჰაბჰარატა,** მეტადრე – მისი თეოსოფიური ეპიზოდი ჰაგავატგიტა. გადმოცემა ემსახურება გამოცხადების შემეცნებასა და შევსებას, მის უკეთ გაგებას (აქ სრული ანალოგიაა ქრისტიანულ საღმრთო წერილსა და საღმრთო გადმოცემასთან).

თუმცა გამოცხადებული სიბრძნე დაუნჯებულია ვედებში, მართებული შემეცნების მისაღწევად საკმარისი როდია საღმრთო წერილის სწავლა. საჭიროა წინაპირობები: 1) მარადისობისა და წუთისოფლის ერთმანეთისაგან გარჩევა; 2) გარეგან ჯილდოსა თუ გასამრჯელოზე უარის თქმა სააქაოსა და საიქიოში; 3) ე.წ. ექვსი ნიჭის ანუ ტალანტის, გნებავთ – სახსრის ფლობა: სულიერი სიმშვიდე, ზომიერება, განდეგილობა, მოთმინება, გულისხმიერება, რწმენა; 4) სწრაფვა ხსნისაკენ.

მართებული შემეცნების მეოხებით ვეზიარებით ადამიანთა და ღვთაებათა უზენაეს იდეალს – ჭეშმარიტებას, რომელიც გამოითქმის სამი ფორმულით: 1) არსებობს ის, მხოლოდ ერთი, – სხვის გარეშე; 2) ესაა – შენ; 3) მე თავად ვარ ბრაჰმა. აი, ინდუსთა რწმენისა და ფილოსოფიის რეზიუმე, რომელიც გვამცნობს: ხილული და არახილული სამყარო, მიკროკოსმოსი და მაკროკოსმოსი არსობრივად ერთი და იგივე რეალობა. უფრო ზუსტად – ერთი სინამდვილის ორი გამოვლინება. მათი ურთიერთმიმართება ასე გამოითქმის: ეს ქვეყანა და აქაური ფერადოვნება არის მაია, ილუზია. მისი ხილვა და განცდა „უვიცობის" (ავიდიას) შედეგია. ვინც განიკურნება უვიცობისაგან, თვალს გაუსწორებს ჭეშმარიტებას:. ჭეშმარიტების მეცანი კი ყველგან და ყველაფერში ჭვრეტს ერთს, რადგან მისი სული (ატმანა) არის მსოფლიო სულის ანუ უმაღლესი ღვთაების (პარამა-ატმანას) ნაწილი, ხოლო მიზანი – მასთან ერთყოფა, **სამადჰი,** რომელიც ითარგმნება „დანთქმად" (იგულისხმება – უფლის წიაღში დამკვიდრება). რაც მეტად აღწევს თავს პიროვნება მაიას (მოჩვენებით სინამდვილეს), მით მეტად ერწყმის უზენაეს არსს, რომლის მთავარი სახელია ბრაჰმა.

ბრაჰმა არის სამყაროს სული, რომლისგანაც შედგება ყოველი და რომელიც ყველგან სუფევს რეალურად და არსობრივად. იგი გვაუწყებს: „მე ვარ დაუშრეტელი თესლი ყოველივე არსებულისა. მე ვარ სინათლე, ნაყოფთა სიტკბო, ყვავილთა სურნელი, მამაკაცთა სიცოცხლის ძალა, ბრძენთა ცოდნა, გულადთა ძალგულოვნება, მისტიკოსთა აღმაფრენა, თავშეკავების უნარი ასკეტთა". ბრაჰმა იხილვება ყოველ საგანში, წუთისოფლის ნებისმიერ მოვლენაში: ქვაში, ხეში, ცხოველში, ცხადია – ადამიანში, ქარსა თუ მზეში, ომსა თუ ქორწილში. აქედან გამომდინარეობს მისი ეპითეტებისა და სიმბოლოების სიმრავლე. მეტადრე – საკულტო ხელოვნების თავისებურება, ინდუსთა ტაძრების მრავალგამოსახულებიანი ბარელიეფები. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იქ უამრავი ღმერთია, მაგრამ თევზების, გველების, ყვავილებისა და სხვათა სახით მორწმუნე თაყვანს სცემს ბრაჰმას, რომელმაც მიიღო ეს დროებითი და ილუზიური ფორმები. ამდენად, ბრაჰმა სამყაროშია და სამყარო

ბრაჰმაში. ესაა პანთეისტური თვალსაზრისი, რასაც ეფუძნება ინდუსთა კოსმოლოგია. ერთ-ერთ წიგნში ნათქვამია: "ბრაჰმას თავი ცას ებჯინება, მისი თვალები მზე და მთვარეა, მისი სუნთქვა ქარია და დედამიწა – მისი საძირკველი".

ბრაჰმა მარტო არ არის: სუფევს ორ თანაარსთან – **ვიშნუს** (ვედების მიხედვით, რუდრასა) და **შივასთან** - ერთად. ესაა ტრიმურტი, რაც ერთარსება-სამების ქრისტიანულ დოგმატს მოგვაგონებს.

ტრიმურტი სანსკრიტზე ნიშნავს სამსახოვნებას, სამგვამოვნებას, ტრიადას (ტრი – სამი, მურტი – სახე, ხატი, სხეული). ამ ტერმინით აღინიშნება სამი ღმერთის – ბრაჰმას, ვიშნუს (იგივე რუდრას) და შივას – ერთიანობა, ერთება. ე.ი. ტრიმურტი არის ერთი და იგივე ღვთაების სამი გამოვლინება, სამი სხვადასხვა ფორმა, სამი გვამი. მაჰაბჰარატას დამატებაში – გარივანშაში – ვკითხულობთ: „ის, ვინც არის ვიშნუ, არის იმავდროულად შივა; ის, ვინც არის შივა, არის ბრაჰმა. არსებით ერთია, მაგრამ სამი ღმერთია: შივა, ვიშნუ, ბრაჰმა". ტრიმურტი აერთიანებს სამ კოსმიურ პრინციპს – შემოქმედებას, ნგრევას და შენარჩუნებას: შემოქმედია ბრაჰმა, დამანგრეველი – შივა. ხოლო მცველი ანუ შემანარჩუნებელი – ვიშნუ. სამივე არსებობს ერთ ღვთაებაში და თითოეული – სამებაში.

ტრიმურტს გამოსახავდნენ სამთავიან არსებად: შუაში ბრაჰმა, მარჯვნივ ვიშნუ და მარცხნივ შივა.

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ შუა საუკუნეებში ტრიმურტის იდეა თანდათან დაკნინდა. ბრაჰმას სახელი თითქმის მთლიანად დაივიწყეს. სამების დანარჩენი წევრები კი – შივა და ვიშნუ – ცალცალკე აღზევდნენ უზენაესი ღვთაების რანგამდე. მათგან თითოეულს თაყვანისმცემლები გამოუჩნდნენ რამდენადმე განსხვავებული კულტმსახურებით: ინდუსები გაიყვნენ. ასე ჩამოყალიბდა ორი მიმართულება: შივაიზმი და ვიშნუიზმი, თუმცა მათ შორის არსებითი სხვაობა არაა და ანტაგონიზმიც არ შეიმჩნევა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ინდოთა სიტყვიერებასა თუ სახვით ხელოვნებაში ვხვდებით არაერთ თეონიმს, – ღვთის სახელსა თუ სახეს. ესენია ღმერთები და ნახევარღმერთები: ინდრა (ცისა და ამინდის მმართველი, ძლევისა და გამარჯვების წყარო), იამა (სიკვდილისა და სულეთის მეუფე), სურია (მზის ღვთაება), სომა (მთვარისა), ვარუნა (წყალთა მფლობელი), კუვერა (სიმდიდრისა), მარუტი (ქარისა) და სხვა. განსაკუთრებით – კრიშნა (ვიშნუს მეცხრე ხორცშესხმა ანუ ინკარნაცია; მწყემსი, მწყემსების მფარველი) და რამა (მეფეთა იდეალი, ვიშნუს უკანასკნელი გარდასახვა დედამიწაზე). მათი რიცხვი, ერთი წყაროს მიხედვით, უდრის ოცდაცამეტს („რამაიანა", თბ., 1951, გვ. 20). აქ თითქოს საქმე გვაქვს პოლითეიზმთან. სინამდვილეში კი თითოეული არის ან ვიშნუს, ან შივას ინკარნაცია თავთავიანთი ფუნქციის მიხედვით. უკანასკნელნი – ვიშნუ და შივა არიან კოსმიური ერთის – ბრაჰმას, ყოვლის მიზეზისა და მიზნის, საწყისთა საწყისის, შემოქმედის ორი სხეული, ორი პირი, ორი ატრიბუტი, ორი ძალა: შემანარჩუნებელი და დამანგრეველი. მათი ერთადყოფნა და თანადგომა არის სამყაროს მარადიულობის, სიკვდილ-სიცოცხლის მონაცვლეობის საფუძველი. ვუხმობთ რა ზემოჩამოთვლილთაგან რომელიმეს, ვუკავშირდებით უზენაეს ერთს, რომელმაც შექმნა ყოველივე ცისქვეშეთსა თუ ზესთასოფელში.

კოსმიური შესაქმე „რიგვედაში“ აღწერილია ასე (თარგმანი გ. ახვლედიანის. – „არმაღანი“, თბ., 1965, გვ.9):

„მას შინა არა იყო რა: არც ყოფნა და არც არყოფნა.
არ იყო სივრცე, არც სააქაო, არც საიქიო...
რით იფარვოდა ყოველივე, ან რა იძვროდა?
ვინ ფლობდა წყალს და უფსკრულ სიღრმეთ?
არ იყო მაშინ არც სიკვდილი და არც სიცოცხლე.
არ იყო მაშინ დღისა და ღამის სხვადასხვაობა.
მხოლოდ **სუნთქავდა თავისთავად ერთი, ურხევი...**
არარა იყო თვინიერ მისა...
მაშინ პირველად გაჩნდა სურვილი,
პირველი თესლი აზროვნებისა...
ვინ უწყის ნამდვილ, ვის ძალუძს ახსნა,
ვითარმედ იშვა ქმნილება იგი?
ღმერთნი ქმნილების აქეთ არიან,
ვინ იტყვის, ვით წარმოიქმნენ თვითონ იგინი“?

მაშასადამე, თავდაპირველი ერთის, „თავისთავად მსუნთქავი და ურხევი“ არსების სურვილისამებრ შეიქმნა არახილული და ხილული სამყარო.

ხილული სამყარო არსებით ასეთია: ქმნილებები დახარისხებულნი არიან ზეაღმავალი კიბის მსგავსად. ღმერთი წუთისოფლის ყოველ საგანში სუფევს სხვადასხვა დოზით, ყველაზე მეტად კი – ადამიანში. ამიტომაც ითვლება პიროვნების, ინდივიდის, ე.ი. „მეს“ სული უზენაესი არსის – ღმერთის – ნაწილად, მის ანასხლეტად. აქედან ცხადია ყოველი სულდგმულის იდეალი – განიცადოს სამადჰი და დაუბრუნდეს პირველ საწყისს. ეს მარტივად არ ხდება: უზენაესთან მისაახლებლად სულს მომზადება სჭირდება. მან უნდა გაიაროს განწმენდისა და გაუმჯობესების ვრცელი გზა. ამისათვის ერთჯერ დაბადება არ კმარა. პიროვნება დედამიწას ევლინება სხვადასხვა დროს და აღნიშნული გზაც რამდენიმე ცხოვრების ჯაჭვისაგან შედგება. ამას გვაუწყებს მოძღვრება კარმასა და სამსარაზე. ესაა მეტემფსიქოზი ანუ რეინკარნაცია. ე.ი. ხელახალი განსხეულების, სულების გარდასახვის რწმენა და თეორია.

კარმა სიტყვასიტყვით ნიშნავს „საქმეს“, „მოქმედებას“, ითარგმნება „მისაგებელად“, „საზღაურად“, „სანაცვლოდ“, შეიძლება გავიზიაროთ „ბედადაც“. რელიგიური ასპექტით კარმა არის კეთილი და ბოროტი საქმეების ჯამი, რასაც წუთისოფლის სტუმარი ყოველ ნაბიჯზე დაატარებს როგორც ტვირთს ჟამითიჟამად ჩადენილი ცოდვებისა თუ მომუშაკებული მადლის მიხედვით. კარმაზეა დამოკიდებული ადამიანის ბედი, მისი მომავალი. ამიტომაც, ბუნებრივია, ადამიანი ცდილობს პირადი კარმის გაუმჯობესებას, ტვირთის შემსუბუქებას. ბოლოს კი – უღლის, ე.ი. კარმის თავიდან მოშორებას, მოსპობას, რადგან იგი ქვეეზიდება სულს და ატყვევებს დედამიწაზე.

კარმა არის მიზეზი იმისა, რომ ადამიანი დაქვემდებარებულია **სამსარას** (გამოითქმის

„სანსარად“). ეს სიტყვა სანსკრიტზე ნიშნავს „მოგზაურობას“. მოცემულ შემთხვევაში – სულის მოგზაურობას სხეულიდან სხეულში, არსებიდან არსებაში. ე.ი. სამსარა არის ახალ-ახალ დაბადებათა, ახალ-ახალ გარდასახვათა, განსხეულებათა წრებრუნვა.

რით შეიძლება დავაღწიოთ თავი სამსარას? – წუთისოფლის უკეთურებათა დათრგუნვით, განწმენდით, განსპეტაკებით და ამაღლებით შევძლებთ რეინკარნაციის ჯაჭვის გაწყვეტას და მსოფლიო სულთან მიახლებას, მის წიაღში დანთქმას – სამადჰის. არსებათაგან ამ იდეალის სრულყოფა მხოლოდ ადამიანს, ზეაღმავალი კიბის უმაღლეს საფეხურზე მდგომს, ძალუძს. ამასთანავე – არა ყველას, არამედ – ბრაჰმანთ, თანაც ღირსეულ ბრაჰმანთ.

ვინ არიან ბრაჰმანები?

ინდუსთა რწმენით, ღმერთებმა საზოგადოება დაყვეს **ვარნებად,** ანუ, ევროპული ტერმინით – **კასტებად**. „ვარნა“ ნიშნავს ფერს.

კაცობრიობა შედგება ოთხი ფერის ანუ ვარნისაგან: **ბრაჰმანების, ქშატრიების, ვაიშიების და შუდრებისაგან**. მათგან თითოეულს საკუთარი ფუნქცია, ღირსება და წარმომავლობა აქვს. ამის თაობაზე ვედებში ნათქვამია (იხ. „სავიტრი“, შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ე. ალექსიძისა, თბ., 1986, გვ. 5). ბრაჰმანები შეიქმნენ ბრაჰმას ბაგეთაგან, ქშატრიები – ხელებისაგან, ვაიშიები – თეძოებისაგან და შუდრები – ფეხის ტერფებისაგან. ასე რომ, უმაღლესი ფენა ბრაჰმანთა ვარნაა. ის ემსახურება ღმერთებს. მისი წევრები არიან წმინდა გონებისა და საქმის ერთგულნი. მათი ნიშანია **სატტვა** – წმიდა საქმე, სულიერი სიწმიდე, ხოლო სიმბოლო – თეთრი ფერი; ქშატრიები მეომართა კლასია, რომელთაც აგრეთვე მიეკუთვნებიან მეფეები (რაჯები) და სეფეკაცები. მათი ნიშანია **რაჯას** – გზნება, ვნება, სწრაფვა, ფერი – წითელი; ვაიშიები საშუალო ფენის წარმომადგენლები არიან – ხელოსნები, მიწათმოქმედნი, მეჯოგეები და ვაჭრები. ამ ვარნაში არეულია ბრაჰმანებისა და ქშატრიების ნიშნები და მათი ფერიც ყვითელია (წითელისა და თეთრის ნარევი ძველინდოელთა წარმოდგენით); უქვემოესი კასტაა შუდრები – მოჯამაგირენი, რომელთა ფერი არის შავი, – სიბნელის, უმეცრების, ტამასის (პრაკრიტის, ე.ი. ბუნების უმდაბლესი თვისების) სიმბოლო.

ვარნა შთამომავლობითი ინსტიტუტია: ადამიანი, დაბადებული რომელიმე ვარნაში, რჩება ამ ვარნის წარმომადგენლად სიცოცხლის ბოლომდე. თუ რომელ ვარნად უნდა მოევლინოს დედამიწას კონკრეტული სული, განაპირობებს წინარე ცხოვრებაში ჩადენილი საქმეების შედეგი, ე.ი. კარმა. ვინც წესიერ, ღვთისმოსაწონ ცხოვრებას ეწევა, შემდეგი განსხეულება უმაღლეს ვარნაში აღესრულება. ხოლო უღირსი – მდაბალი ადამიანი ქვემო რანგს დაუბრუნდება, ანდა სულაც ცხოველად ან ჭიად მოევლინება ქვეყანას.

ითვლება, რომ ვარნების რწმენა საზოგადოებაში ამყარებს თანხმობასა და წესრიგს, რადგან მოქალაქეებს მორჩილებასა და პასუხისმგებლობას შთააგონებს. ამ ცნებებზეა დაფუძნებული **დჰარმის პრინციპი,** რაც ინდუსთა ეთიკის ამოსავალი წერტილია. დჰარმა არის სამართლიანობის პრინციპი და შესაბამისად: მისი წესი, კანონი, ადათი, მოვალეობა, ზნე და ჩვეულება დჰარმად იწოდება, რაც ნიშნავს აგრეთვე უმაღლეს ჭეშმარიტებას. კურუს ველი – კურუქშეტრა, სადაც გაიმართა ზემოხსენებული ბრძოლა, გააზრებულია

დჰარმის, ე.ი. ღირსების, მოვალეობისა და კანონის ველად. სარდალ არჯუნას ანუ, თარგმანებით, – „ნათელს“, „დილის რიჟრაჟს“, აღარ სურს ომი, რადგან მოწინააღმდეგეთა ბანაკში თვის სისხლსა და ხორცს ხედავს: ბიძაშვილებს, მეგობრებსა და მასწავლებლებს. მეეტლე კრიშნა ანუ „შავი“, რომელიც ღვთაება ვიშნუს ინკარნაცია ე.ი. ღმერთია ხორცშესხმული, ამცნობს მას საღმრთო ველის – დჰარმის – აღსრულების აუცილებლობას. ომი გარდაუვალია, რადგან პრობლემის მშვიდობიანად მოგვარების ყველა საშუალება ამოიწურა: კაურავების ჯიუტობას და თავხედობას საზღვარი აღარ აქვს. ამის გამო ღმერთი თვალშეუდგამი კანონიერების საფუძველზე აღნიშნულ შემთხვევაში აკურთხებს ძალის დემონსტრაციას და კაცთმოყვარეობის მოტივით ხმალდაშვებული რაინდიც კვლავ აღიგზნება, აღიჭურვება და გაირჯება დიახაც რომ ერისა და მოყვასის საკეთილდღეოდ, ბოროტების დათრგუნვისა და სიკეთის ძლევამოსილებისათვის, ურჩთა მოთვინიერებისა და დაფიქრებისათვის, ყველგან და ყველაფერში დჰარმის დანერგვისათვის.

ამა ქვეყნის მოქალაქეობრივი ასპარეზიც დჰარმის ველად მოიაზრება. თითოეულ პიროვნებას საკუთარი დჰარმა აკისრია იმ კასტის შესაბამისად, რომელშიც იშვა. ყველამ უნდა მოიხადოს ვალი ღვთისა და კაცის წინაშე, – გაუმჯობესდეს ზნეობრივად და დაიცვას რჯული.

ინდუსთა ღვთისმსახურები იწოდებიან ქურუმებად ან **ბრაჰმანებად**. თემის წინამძღვარი და მასწავლებელია **გურუ.** წუთისოფლის ხმაურს განდეგილ-განმხოლოებული მორწმუნეები, ე.ი. ბერები და მონაზვნები, ცხოვრობენ აშრამებში (მონასტრებში), რომლებსაც ქალაქის ან სოფლის გარეთ, უფრო ხშირად – ტყეებში აგებენ. ცნობილია მოხეტიალე ღვთისმსახურების ანუ, ჩვენებურად, მწირმონაზვნების ინსტიტუტიც. ბევრ საკულტო წესს ოჯახის უფროსი ასრულებს საოჯახო საკურთხევლის წინაშე.

ინდუსთათვის დამახასიათებელია ანიმიზმი, წინაპართა კულტი, ფეტიშიზმი, მაგია. თაყვანს სცემენ წმიდა მთებს, მდინარეებს (განსაკუთრებით – განგის), მცენარეებს (მაგ. ლოტოსს), ცხოველებს (მაიმუნს, სპილოს, გველს, მეტადრე – ძროხას).

ამბობენ, რომ გამოირჩევიან რჯულშემწყნარებლობით. თუმცა რელიგიური შეხლაშეტაკებები არც მათთვისაა უცხო. განსაკუთრებით ბოლო დროს – სიქებთან, რამაც მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ინდოეთის ისტორიის სამარცხვინო ფურცელი: პრემიერმინისტრის, ინდირა განდის მკვლელობა.

ინდუსთა საერთო რიცხვი 2000 წლის მონაცემებით 859 მილიონამდე აღწევს.

სიქიზმი ინდუიზმის განაყოფი კონფესიაა (ბუდიზმის მსგავსად). აღმოცენდა პენჯაბში საპროტესტო-რეფორმატორული მოძრაობის შედეგად, რომელიც მიმდინარეობდა XV-XVI სს-ში **გურუ ნანაკის** მეთაურობით (ტერმინი წარმოდგება სიტყვისაგან სიქ, რაც ჰინდი ენაზე მოწაფეს ნიშნავს). მისი არსებითი ნიშნებია: მკვეთრი მონოთეიზმი, ვარნების უარყოფა, სოციალური თანასწორობა, გამარტივებული კულტმსახურება, განსაკუთრებული ტანსაცმელი და მოშვებული წვერი. აღიარებს ინდოეთის მოსახლეობის 1,8%. მცირე მრევლი აფრიკაშიც ჰყავს, საერთო რიცხვი დაახლოებით 10,4 მილიონია.

ბუდიზმი

ბუდიზმი გავრცელებულია აღმოსავლეთ აზიაში, მაგრამ მიმდევარნი თითქმის ყველა კონტინენტზე ჰყავს. წარმოიშვა ძვ.წ. VI-V სს-ში ჩრდილოეთ ინდოეთში. მისთვის ნიშანდობლივია ძველი და შემდგომდროინდელი სინკრეტიზაცია სხვადასხვა სისტემასთან – ბრაჰმანიზმ-ინდუიზმთან, დაოიზმთან, ძენიზმთან და ა.შ., რის გამოც ბუდიზმის თავდაპირველი სახე ადვილად გაითქვიფა ადგილობრივ კულტებში. უკანასკნელთ კი, თავის მხრივ, ახალი გეზი და ორიენტაცია მისცა. ასე მოხდა იმიტომ, რომ ბუდიზმს, როგორც სისტემას, არ ახასიათებს მონოლითურობა, დოგმატიზმი. არ გააჩნია წეს-განგების დადგენილი სახე ანუ ტიბიკონი. ვისაც ბუდისტურ ქვეყნებში უმოგზაურია, ამბობს, რომ არამცთუ ოლქებსა და ქალაქებს, არამედ სოფლებსა და უბნებსაც კი ერთმანეთისაგან შესამჩნევად განსხვავებული კულტმსახურების ტრადიცია აქვს. ასე რომ, ეს რელიგია, დღიდან დაარსებისა, განიცდის ცვალებადობას და ჩვენს დროში წარმოდგენილია ნაირგვარი ფორმით. მიუხედავად ამისა, მას აქვს ძირითადი და უცვალებელი იდეებიც. მათგან უმთავრესია ხსნის იდეა და მისი რეალიზაციის სპეციფიკური გზა.

ბუდიზმს ზოგჯერ ათეისტურ რელიგიას უწოდებენ და არცთუ უსაფუძვლოდ. ბუდისტებისათვის უცხოა პიროვნული ღმერთის რწმენა. მათი რელიგია არც მონოთეისტურია, არც პოლითეისტური და არც პანთეისტური. ისინი ყურადღებას არ ამახვილებენ სამყაროს შემქმნელის, მფარველისა და განმგებლის შესახებ. ღმერთი, მათი გაგებით, განუსაზღვრელობაა, ოკეანეა, საიდანაც გამოსხლტა ადამიანი და სადაც უნდა დაბრუნდეს მისიის აღსრულების შემდეგ. ბუნებრივია, ასეთ ღმერთს – ნების, ფიქრისა და სურვილის არმქონე არსებას (უფრო სწორად, არარსებობას) – ვერ ვიგულვებთ მხსნელად. გზა ხსნისა პიროვნებამ თვითონ უნდა მოძებნოს. ესაა ცხოვრება ბუდას მოძღვრების კვალდაკვალ.

ბუდა ცხოვრობდა VI ს-ში ქრისტემდე. იგი იყო ინდოეთის ერთ-ერთი ტომის, შაკიების, უფლისწული, გაუტამას გვარიდან. მისმა დედამ – მაიამ (მაჰა-მაიამ „დიდმა მაიამ“) შვილის დაბადებამდე სიზმარში თეთრი სპილო იხილა, რომელიც ფერდში შეუვიდა. სიდჰარტაც, ასე დაარქვეს ბავშვს, დედის ფერდიდან დაიბადა. დედა კი გარდაიცვალა. სასწაულებრივი შობა დამახასიათებელია განსაკუთრებული მომავლისა და დანიშნულების პიროვნებისათვის. ასეთი იყო სიდჰარტა, რაც ნიშნავს „მოწოდების აღმსრულებელს“. მოგვებმაც უწინასწარმეტყველეს მამას: შენი შვილი მეფე გახდება, ოღონდ არა ამა ქვეყნისაო. მშობელი, ამის გამგონე, დაიზაფრა, რადგან არ სურდა, რომ მემკვიდრე რელიგიურ მოღვაწეობას შედგომოდა და ამქვეყნიურ დიდებაზე უარი ეთქვა. იგი შვილს ფუფუნებაში – საგანგებოდ მოწყობილ სასახლესა და ბაღნარში ზრდიდა, გარესამყაროსაგან იზოლირებით; ცდილობდა, მომავალ მეფეს ცხოვრების ჭირვარამი და ჩრდილოვანი მხარეები არ ეხილა, წუთისოფლის ხმაურს მის ყურამდე არ მიეღწია, რომ მისგან განშორების სურვილი არ გასჩენოდა. მიუხედავად ამისა, სიდჰარტა თავს ბედნიერად ვერ გრძნობდა. ხშირად განმარტოვდებოდა, დაჯდებოდა სადმე კუნჭულში და მიეცემოდა ფიქრებს. მამას არ ეამა ეს ფაქტი. იფიქრა: შვილი განდეგილად არ წავიდესო და სასწრაფოდ შერთო მშვენიერი ასული – იასიდორი.

მაგრამ მოხდა საბედისწერო რამ: 29 წლის იყო უფლისწული, როცა ინება და მსახურთან

ერთად სრა-სასახლის გალავანს გადააბიჯა. სიდჰარტამ ოთხი „სიახლე“ იხილა, რამაც შეძრა იგი და შეცვალა მისი ცხოვრება. მას ჯერ საზარლად დაწყლულებული, სნეული ადამიანი შემოეყარა, მერე კი – წელში მოხრილი, ღრმად მოხუცი კაცი; ნახა შრომისაგან ილაჯგაწყვეტილი, მშიერი და დაგლახაკებული არსება; წააწყდა სამგლოვიარო პროცესიას, და ბოლოს დაინახა მძიმე ფიქრებში ჩაფლულ-ჩაძირული მოხეტიალე განდეგილი.

ჰკითხა მსახურს მიხრწნილ მოხუცზე: ნუთუ ასეთი დაიბადაო? – არა, ის ისეთივე ახალგაზრდა და აყვავებული იყო, როგორც შენ; მერე ბევრია მაგისთანაო? – ბევრი, ჩემო ხელმწიფევ, ასეთია ცხოვრების კანონი, ყველანი უნდა დავბერდეთო; მეცო? – დიახ, ჩემო ხელმწიფევ, შენც!

... და უფლისწულმა იმავე ღამით დატოვა სასახლე, ახალგაზრდა ცოლი, თოთო ვაჟი და განმხოლოვდა საზოგადოებისაგან; იწყო ფიქრი, თუ როგორ უნდა დაეხსნა თავი ადამიანს ბოროტებისა და სატანჯველისაგან. შვიდი წლის მანძილზე სიდჰარტა გაუტამა ამაოდ თრგუნავდა ხორცს, ამაოდ გვემდა საკუთარ სხეულს, რათა გამოესყიდა თავისი უზრუნველი და ფუფუნებიანი ცხოვრება სასახლეში; ამაოდ უკირკიტებდა წმიდა წიგნებს ამ წუთისოფლის საიდუმლოს ამოსახსნელად. ასე უშედეგოდ გრძელდებოდა თვითგვემა...

და, აი, ერთი მდინარის ნაპირას, **ბოდჰის ხის ძირას**, იგი გასხივოსნდა: გამოეცხადა ოთხი ჭეშმარიტება. აქ დაერქვა მას ბუდჰა („გასხივოსნებული“). მისი პირველი ზრახვა იყო ხალხისათვის გაეცხადებინა ეს ჭეშმარიტებანი, როგორც წამალი ტანჯვისა. მაგრამ ბოროტი სული, მარა, შეუჩნდა მას და ყოველმხრივ – ათასგვარი ხიბლებით, მუქარებით, დაშინებებით – ცდილობდა აეძულებინა სიდჰარტა უფლისწულყოფილი, აწ უკვე ბუდჰა ანუ „გასხივოსნებული“, უარი ეთქვა ამ განზრახვაზე, იმ მოწოდებაზე, რისთვისაც მოევლინა იგი წუთისოფელს. ბუდამ დაძლია ცთუნებანი და შიშები, ავსულისაგან მოვლენილი, და თავისი მოძღვრების ქადაგებას შეუდგა (გავიხსენოთ მათეს სახარებიდან, როგორ გამოსცდიდა ეშმაკი იესოს უდაბნოში ორმოც დღეს, რათა დაებრკოლებინა იგი). მისი პირველი მსმენელები იყვნენ ხუთი ადამიანი და ორი ირემი. ქადაგება ასე დაიწყო: „ბჭენი ხსნისა დაე განცხადდეს სუყველასათვის! ადამიანებო, განიხვენით ყურნი თქვენი და მისმინეთ მე: გზა ხსნისა ნაპოვნია! მე გმოძღვრავთ თქვენ და, თუ ჩემი სწავლის თანახმად იცხოვრებთ, მიიღებთ იმას, რის გულისთვისაც კეთილშობილნი ჭაბუკნი ტოვებენ სამშობლოს და მიდიან უცხო ქვეყნებში გასანათლებლად. თქვენ პირისპირ იხილავთ ჭეშმარიტებას“.

ჭეშმარიტება არის ოთხი:

1. **არსებობს ტანჯვა**. ყველაფერი ტანჯვაა წუთისოფელში. მთელი სიცოცხლე გადის მორალურ, სულიერ ან ფიზიკურ ტანჯვაში. დაბადება არის ტანჯვა, სნეულება არის ტანჯვა, სიყვარული არის ტანჯვა, სიყვარულის საგანთან განშორება არის ტანჯვა, სიყვარულის ვერმიხვდომა არის ტანჯვა, სიბერე, სიკვდილი არის ტანჯვა...
2. **არსებობს ტანჯვის მიზეზი**. ეს არის წყურვილი ყოფნისა, არსებობისა, სიცოცხლისა, რასაც ადამიანი მიჰყავს დაბადებიდან დაბადებისკენ. ტანჯვას იწვევს სურვილები, ვნებები, სწრაფვანი სურვილთა დასაკმაყოფილებლად და სხვა.
3. **არსებობს განკურნება**: გათავისუფლება ყოველი სურვილისგან.

4. **არსებობს გზა განკურნებისა და ხსნისა,** რომელიც რვა საფეხურისგან, ბილიკისაგან შედგება: ა) მართალი სარწმუნოება ანუ რწმენა, რომ სიცოცხლე ტანჯვაა; ბ) მართალი განზრახვა, რათა მოვიქცეთ ამ ოთხი ჭეშმარიტების შესაბამისად; გ) მართალი სიტყვა ანუ მართალი განზრახვის გამოხატვა მართალი სიტყვით; დ) მართალი საქმე ანუ მართალი ქცევა, როგორც მართალი სიტყვის რეალიზაცია, რათა ერთი იყოს სიტყვა და საქმე იმ ოთხი ჭეშმარიტების შესატყვისად; ე) მართალი ცხოვრება: არავის ავნო, არ მიაყენო ზიანი ცოცხალ არსებას; ვ) მართალი სწრაფვა: მისწრაფებანი, ტენდენციები იმ ოთხი ჭეშმარიტების კვალდაკვალ; ზ) მართალი მეხსიერება: ადამიანს სულმუდამ უნდა ახსოვდეს, თუ კიდევ რა რჩება გაუკეთებელი ჭეშმარიტი ცხოვრების გზაზე; ც) მართალი თვითდაუნჯება: მეხსიერებაში, ხსოვნაში აღარ უნდა ინახებოდეს მიწიერი ცხოვრების შთაბეჭდილებები, რადგან მიწიერი ცხოვრება ილუზიაა.

ტანჯვათა მოსპობის გზა მოიცავს აგრეთვე ხუთ მცნებას: 1. არ მოკლა არც ერთი კაცი, არც ერთი ცხოველი, არც ერთი ცოცხალი არსება; 2. არ მოიპარო; 3. არ იმრუშო; 4. არ იცრუო; 5. არ ილოთო!

მხოლოდ აღნიშნულ ჭეშმარიტებათა და მცნებათა მეოხებით აღწევს ადამიანი ნირვანას.

ნირვანა არის სრული სიმშვიდე: არა სიცოცხლე, არა სიკვდილი, არამედ – თავისებური ყოფნა, უფრო – ზეყოფნა, როცა ყოველი შეგრძნება ნულოვან წერტილშია მოქცეული.

პირველი მოკვდავთაგან, ვინც მიაღწია ნირვანას, იყო ბუდა, რომელიც ისე არ მომკვდარა, როგორც მოკვდავნი კვდებიან. ორმოცი წლის ხეტიალისა და ჭეშმარიტებათა ქადაგების შემდეგ, ოთხმოცდახუთი წლის ასაკში, იგი წავიდა ნირვანაში, რასაც ბუდისტები ამგვარად სახელდებენ: **მაჰა-პარი-ნირვანა** ანუ „დიდი გადასვლა ნირვანაში". გადმოცემით, ბუდას ასე მიუმართავს თავისი მოწაფეებისთვის: „ახლა კი, ბერებო, მეტს ვერაფერს გეტყვით, გარდა იმისა, რომ ყოველი ქმნილება დასაღუპავად არის განწირული. მთელი ძალით ესწრაფეთ ხსნას".

ხსნა სწორედ ნირვანაშია. იქ წყვეტს მოქმედებას კარმისა და სამსარის კანონი. გავიხსენოთ: იმის მიხედვით, თუ რას იქმოდა პიროვნება სააქაოში, განისაზღვრება მომავალი. ზნეობრივი ცხოვრების ხარისხი განაპირობებს ხელახალი დაბადების სახეს. ჩვენ, წინარე ცხოვრებაში მოპოვებული მადლის კვალდაკვალ, შეიძლება დავიბადოთ მცენარედ, ცხოველად, უმაღლესი ან უმდაბლესი კასტის ადამიანად. იდეალი კი დაბადება-სიკვდილთა ციკლიდან გასვლა და ნირვანას მიღწევა, ე.ი. ბუდად („გაღვიძებულად", „გასხივოსნებულად") გარდასახვაა.

ისმის კითხვა: ყველას შეუძლია ნირვანაში გადასვლა, მისი მიღწევა? ამ საკითხში ბუდისტები გაყოფილი არიან ორ დიდ შტოდ. ესენია: 1. **ჰინაიანა** ანუ „ვიწრო გზა ხსნისა" („ვიწრო ეტლი"), რომლის თანახმად ყველა ვერ მიაღწევს ნირვანას, მას მხოლოდ რჩეულნი მიაღწევენ და 2. **მაჰაიანა** ანუ „ფართე გზა ხსნისა" („ფართო ეტლი"), რომელიც აღიარებს ორ პრინციპს: ა) ყველა ადამიანს შეუძლია ნირვანას მიღწევა ანუ ბუდად ქცევა, რადგან ყველა ადამიანშია ერთგვარი კოსმიური სუბსტანცია — **ბუდდჰატა და** ბ) არსებობენ **ბოდჰისატვები**, რომლებიც ნებასყოფლობით გადადებენ ნირვანაში გადასვლას, რათა

წუთისოფელში დარჩენით შემწეობა გაუწიონ სხვებს ტანჯვისგან ხსნაში, კარმის გაუმჯობესებაში, სამსარისაგან თავის დაღწევასა და, საბოლოოდ, ნირვანის მიღწევაში. მათი ეს აქტი – ნირვანაზე უარის თქმა სხვათა გადასარჩენად – უდიდეს თავგანწირვად ითვლება.

ნირვანას, ცხადია, სამსარის ნასკვის გახსნის შემდეგ ვეზიარებით. იდეალთან წუთისოფელში ყველაზე ახლოს ასკეტები დგანან. ისინი არიან ბერები, რომლებმაც ამა ქვეყნის ყველა ცდუნებაზე გაიმარჯვეს და ამაღლდნენ. ბერები ქმნიან საძმოს – მონასტერს – და დებენ აღთქმას, რომ დაიცავენ არა მარტო ზემოჩამოთვლილი მცნებებს, რაც ერისკაცებსაც მოეთხოვებათ, არამედ – დანარჩენ ხუთსაც. ესენია: 1. მარხვა (შუადღის შემდეგ), 2. გართობა-სანახაობებზე (ცეკვაზე, სიმღერაზე, თეატრზე) უარის თქმა; 3. მორთვა-მოკაზმულობაზე ხელის აღება; 4. მდიდრული საწოლის უარყოფა და 5. ოქრო-ვერცხლის საჩუქრად მიღება.

ბუდიზმი პასუხს არ ცემს კითხვაზე, როგორ წარმოიშვა სამყარო. ყველაფერი, რაც არსებობს, მუდამ არსებობდა, ყველაფერი მუდმივ ცვალებადობაშია. სამყარო მხოლოდ ილუზიაა. ერთადერთი რეალური, ჭეშმარიტი არსებობა აქვს ნირვანას, რისკენაც უნდა მიისწრაფოდეს ადამიანი.

ბუდისტები მიზანშეწონილად არ თვლიან ფიქრს იმაზეც, თუ რა ელის ადამიანს სიკვდილის შემდეგ. მათი თქმით, ეს შემეცნების წყურვილია, რაც იწვევს ტანჯვას. უნდა ვიცოდეთ ერთი რამ: თავიდან რომ ავიცილოთ გარდასახვათა წრებრუნვა, ვიცხოვროთ ბუნებასთან შეთანხმებით. ყველაფერში საჭიროა ზომიერება. უნდა ვიმოქმედოთ გონივრულად, ყოველთვის შევინარჩუნოთ სულიერი სიმშვიდე. უნდა შევეგუოთ, რომ ყოველივე წარმავალია. ჩვენი ერთადერთი საზრუნავია: გავიუმჯობესოთ კარმა, რათა მომავალში უფრო და უფრო მაღალი რეგისტრის არსებად მოვევლინოთ წუთისოფელს. ბოლოს კი – ვძლიოთ იგი, ვძლიოთ სამსარა და მივეახლოთ ნირვანას. ბუდა გვასწავლის: „მწუხარების სამეფოში ნირვანა არ არსებობს, ნირვანა მწუხარების უარყოფაა. მე, გაუტამა, ზნეობის თვითგაუმჯობესებას ვწირავ ჩემს თავს, რათა უმაღლეს ზნეობრივ სიმშვიდეს, ნირვანას მივაღწიო“.

ბუდიზმში, ქრისტეს მოძღვრების მსგავსად, უარყოფილია ბოროტების წინააღმდეგ ბოროტებითვე ბრძოლა, ორივეგან უმაღლესი ზნეობრივი პრინციპია მტრის სიყვარული („გიყვარდეთ მტერნი თქვენნი“, მათე 5:44). ბუდისტურ წიგნებში ვკითხულობთ: „ვაი იმას, ვინც ძალადობას ძალადობით ებრძვის!... მტრობა არასოდეს მოსპობილა მტრობითვე, არამედ სიყვარულით... ნუ გვძულს, ვისაც ვეზიზღებით. მოვიკლათ გულში მტრობის გრძნობა... განრისხება სიკეთით დაამარცხე, ბოროტება – სიქველით“. სხვაგან: „მან გამლანძღა, მცემა, მტანჯა!... ვინც ასე ჰგოდებს, მტრობის გრძნობა დაიხშოს გულში, რადგან მტრობა მტრობითვე ვერ მოისპობა. მისი ძლევა არამტრობით თუ შეიძლება. ამგვარი წესია უკუნისიდან“.

რა გზით დავძლიოთ წუთისოფელი?

ერთი ბუდისტური იგავი გვიამბობს:

ახალგაზრდა, ლამაზ და მდიდარ ქალს – კასაგოტამის – მოულოდნელად გარდაეცვალა მხოლოდშობილი ძე. დედამ ფიქრადაც არ გაიკარა ჩვილის სიკვდილი. მკერდზე მიიკონა

იგი და კარ-კარ სიარულს შეუდგა: ავადაა ბალღი და წამალი შემაწიეთო. მხოლოდ ბუდა თუ გიშველისო, – უთხრა ერთმა ბერმა. სასოწარკვეთილმაც არ დააყოვნა... კარგიო, უთხრა ბუდამ, მხოლოდ მდოგვის მარცვალი მომიტანე იმ ოჯახიდან, სადაც არავინ მომკვდარა. კასაგოტამი დავალების შესრულებას შეუდგა, მაგრამ ამაოდ, რადგან ყველა ოჯახს ჰყავდა მკვდარი: ზოგი შვილს მისტიროდა, ზოგი დედ-მამას, ზოგი მეგობარს. პასუხიც ასეთი იყო: ცოცხლები ცოტანი არიან, მკვდრები ბევრიო. მაშინ გაშუქდა მშობლის გონება და მოიწმინდა ცრემლი, რადგან დარწმუნდა, რომ მკვდარი იყო მისი ვაჟი, გოდება კი – უქმი, მწუხარება – უგუნურება. ბუდამაც უთხრა: უგუნურებაა გიყვარდეს ის, რაც წარმავალია, რაც ჩვენს ხელთ არ არის და რაც საპნის ბურთივით იკარგება... ახალგაზრდა ქალმა შეიგნო ჭეშმარიტი სიცოცხლის არსი.

მართალია ბუდიზმი ინდოეთში წარმოიშვა, მაგრამ უფრო ფართო გავრცელება ამ ქვეყნის გარეთ ჰპოვა, განსაკუთრებით ჩინეთში, ჩინეთის გზით კი იაპონიაში, კორეაში, შორეული აღმოსავლეთის ბევრ სხვა ქვეყანაში. ბუდიზმის ძლიერი კერა არსებობდა ტიბეტში, სადაც ტიბეტურ ენაზე შეიქმნა უმდიდრესი ბუდისტური ლიტერატურა. ტიბეტის გავლენით ბუდიზმი მონღოლებს შორისაც გავრცელდა. ამ მოძღვრებით დაინტერესებული არიან თანამედროვე ანთროპოსოფები. მათი თეორია ძირითადად ეფუძნება რწმენას კარმასა და სამსარაზე.

ბუდისტების საერთო რიცხვი დღეს 359 მილიონს აღწევს.

„კრიშნას ცნობიერება“

XX ს-ის 60-იან წლებში ამერიკისა და ევროპის მრავალ ქვეყანაში გავრცელდა რელიგიურ-თეოსოფიური სისტემა, რომლის მიმდევარნი **კრიშნაიტებად** ან **ვაიშნავებად** იწოდებიან.

მათი კონფესიის ისტორია ასეთია.

ინდოეთში გურუმ მოწაფეს, პროფესიით ქარხნის მენეჯერს, უთხრა: წადი ამერიკაში და იქ ინდუსთა ღმერთის – კრიშნას – მოძღვრება, კონკრეტულად, – უფალ ჩაიტანიას ეპისტოლე გაავრცელეო.

დავალება შესრულდა.

გურუ შრიალა ბჰაქტისიდდჰანტა სარასვატი გოსვამი მაჰარაჯა პრაბჰუპადა იყო, შემოკლებით **სარასვატი გოსვამი**, ინდოეთში ცნობილი მეცნიერი და მრავალი ვედური ინსტიტუტის დამაარსებელი.

მოწაფე – **ბჰაქტივედანტა სვამი პრაბჰუპადა,** კრიშნას ცნობიერების საერთაშორისო საზოგადოების შემქმნელი – აჩარია.

სვამი პრაბჰუპადა დაიბადა კალკუტაში 1896 წელს. დაამთავრა ადგილობრივი უნივერსიტეტი, 1922 წელს გახდა ხსენებული გურუს მოწაფე და 1933 წელს ქ. ალაჰაბადში ინიცირებულ (ხელდასხმულ) იქნა ბრაჰმანად. გურუ „კრიშნას ცნობიერებაზე“ უამბობდა, პრაბჰუპდა ბეჯითად შრომობდა და დაწერა „ბჰაგავადგიტას“ კომენტარები. 1950 წელს მან თავი დაანება სამენეჯერო საქმიანობას, მიატოვა ცოლი, ხუთი შვილი და განეშორა ყოველ-

დღიურობას, რათა რელიგიური რუდუნებისათვის შეეწირა სიცოცხლე. დასახლდა წმიდა ქალაქ ვრინდავანში. ეწეოდა სამეცნიერო და ლიტერატურულ საქმიანობას. 1965 წელს ჩავიდა ამერიკაში. იქ მან, ინდოელი წმინდანის სამოსელში გამოწყობილმა, ყოველგვარ მატერიალურ სახსარს მოკლებულმა, დაიწყო კრიშნას მოძღვრების ქადაგება. იმედგაცრუებული, საპყარი და ნარკომანი ხილხის დიდმა ნაწილმა მას მოუსმინა. მათ 1966 წლის ივნისში „კრიშნას ცნობიერების საერთაშორისო საზოგადოება" დააარსეს, რომელმაც სამოღვაწეო ველი მსოფლიო მასშტაბით გააფართოვა.

პრაბჰუპადამ 12 წლის განმავლობაში 14-ჯერ შემოუარა მსოფლიოს. ქადაგებდა და ლექციებს კითხულობდა. იყო მოსკოვშიც, სადაც შეიძინა თანამოაზრეთა ჯგუფი. მათ 1978-80 წწ-ში ორგანიზაციები ჩამოაყალიბეს მოსკოვში, პეტერბურგში, კიევში, ტალინში, ერევანში, თბილისსა და სოხუმში. თაოსნობის ინიციატორები – რიცხვით 50 – საბჭოთა კანონმდებლობით გაასამართლეს და დასაჯეს. დევნა პერესტროიკამდე გაგრძელდა.

„კრიშნას ცნობიერების საერთაშორისო საზოგადოება" დაარსების დღიდანვე ამერიკასა და ევროპაში ინტენსიურ მუშაობას შეუდგა. დააარსა ასობით ტაძარი, აშრამი და სკოლა. მათ შორისაა აღნიშნული საზოგადოების თბილისის ფილიალი – ვედური კულტურის ცენტრი, რომელიც 1986 წელს შეიქმნა (რეგისტრირებულია 1992 წლიდან). მას აქვს აშრამი (კელიები) ერთგულთათვის და ტაძარი – ძირითადი ღვთისმსახურებისათვის. ანალოგიური ცენტრები მოქმედებს სოხუმში, ქუთაისსა და ბათუმში. ქართველი კრიშნაიტები, რელიგიურ და საგამომცემლო-ლიტერატურულ საქმიანობასთან ერთად, ეწევიან ქველმოქმედებას: ხსნიან უფასო სასადილოებს. აფხაზ სეპარატისტებთან ომის დროს გაჭირვებულთათვის საკვები მიჰქონდათ.

„კრიშნას ცნობიერებას მინდობილნი", აშრამის მკვიდრნი, განსაკუთრებული რეჟიმით ცხოვრობენ: დილის 4.30-ზე იწყება მსახურება – მანგალა არატი (ცისკრის თაყვანისცემა), „ჰარე კრიშნა – მაჰამანტრას" ინდივიდუალურად კრიალოსანზე განმეორება (ჯაპა მედიტაცია), რასაც მოსდევს ღვთაებათა მისალმება, დიდი სულიერი მოძღვრის – შრიალა (სვამი) პრაბჰუპადას – გახსენება და ლექცია. ესაა მათი წმიდა წერილის – „შრიმად-ბჰაგავატამის" – კითხვა-კომენტირება, ე.ი. შტუდირება. შემდეგ მიირთმევენ პრასადს (წყალობას) ანუ უფალ კრიშნასადმი შეთავაზებულ საჭმელს. ეწევიან ვეგეტერიანულ ცხოვრებას, მაგრამ ჩაი, ყავა, ალკოჰოლი, თამბაქო აკრძალულია. დაგმობილია აზარტული თამაშობები. დაწესებულია სქესობრივი ცხოვრების მკაცრი რეგლამენტი. ატარებენ სპეციალურ სამოსელს. შუბლზე თიხის ხსნარისაგან დასმული აქვთ ნიშანი. იპარსავენ თმას (გარდა კოწოლისა). დააქვთ პატარა ნაჭრის აბგები.

„კრიშნას ცნობიერება" დაფუძნებულია ვედურ ლიტერატურაზე, ძირითადად კი – „ბჰაგავატგიტაზე". სვამი პრაბჰუპადას თქმით, რადგან „არ არსებობს განსხვავება კრიშნასა და მის სიტყვებს შორის, „ბჰაგავატგიტა" ისეთივე თაყვანისცემას იმსახურებს, როგორსაც თავად უფალი კრიშნა, რამეთუ ორივე აბსოლუტურია". გვმართებს, გავიხსენოთ, რომ კრიშნა, ძველინდური ტრადიციით, ვიშნუს ხორცშესხმა და გარდასახვაა. აქედან დასკვნა: კრიშნა და ვიშნუ ერთი და იგივეა, – ერთი ღმერთის ორი სახელი. ამიტომ მისი თაყვანისმცემლები კრიშნაიტებადაც იწოდებიან და ვაიშნავებადაც.

მიუხედავად იმისა, რომ კრიშნაიტების მოძღვრება ვედანტას ეყრდნობა, თვითშეგნებით იგი დამოუკიდებელი კონფესიაა. მის დამაარსებლად ითვლება **ჩაიტანია მაჰაპრაბჰუ**, უზენაესი უფლის კრიშნას ინკარნაცია, ე.ი. უფალი ჩაიტანია, რომელიც, კრიშნას ცნობიერების თანახმად, იგივე უფალი კრიშნაა. იგი XV ს-ში ცხოვრობდა, ქადაგებდა ბენგალიაში. მას ლიტერატურული მემკვიდრეობა არ დაუტოვებია, მაგრამ უფლებამოსილებით აღჭურვა მოწაფეები, ჩაეწერათ სიტყვიერად ჩამოყალიბებული მოძღვრება. ასე გაფორმდა რელიგიური სისტემა, რასაც ახალ ეპოქაში მსოფლიო მასშტაბი შრილა პრაბჰუპადამ შესძინა.

ჩაიტანია-პრაბჰუპადას მიმდევრებს სწამთ:

კრიშნა უზენაესი პიროვნებაა; თავდაპირველი უფალი, მიზეზთა მიზეზი. ყველაფერი მას ეკუთვნის და ემორჩილება; ყველა ნახევარღმერთი: ბრაჰმა, შივა, ჩანდრა, ვარუნა და სხვ. მისი მსახურები არიან. კრიშნას ჰყავს ურიცხვი პირადი ექსპანსია, რომლებიც არ განსხვავდებიან მისგან. ესენია: ვიშნუ, ნარაიანა, დამოდარა, ვამანა და სხვ. კრიშნა ყოველი ცოცხალი არსების გულში იმყოფება ზესულის სახით. მისი ცნობიერება თვლემს ნებისმიერი ადამიანის გულისა და გონების წიაღში. კაცის მიზანია მოიძიოს, გამოაფხიზლოს და აალორძინოს ეს ცნობიერება. კრიშნა მატერიალური სამყაროს მიღმა, სულიერ სამყაროში, პლანეტა ვრიშნალოკაზე იმყოფება, მაგრამ ენერგიებით ყველგანაა. ცოცხალი არსებები მისი მარადიული მსახურები არიან, მაგრამ მასთან სხვადასხვა სახის ურთიერთობა აკავშირებთ: შეიძლება იყვნენ ნეიტრალურნი, შეიძლება – მსახურები, მეგობრები, ან შეიძლება მასთან მშობლის ან სატრფოს დამოკიდებულება იქონიონ. სიყვარული იმასაც კი ავიწყებინებს მათ, რომ კრიშნა ღმერთია. თავი რომ დავაღწიოთ სამსარას ანუ სიკვდილ-სიცოცხლის ბორბალს და სულიერ სამყაროში დავბრუნდეთ, უნდა მივენდოთ კრიშნას, გავხდეთ მისი მსახური. მაშინ მატერიალური ენერგია, გნებავთ, – კარმის კანონი, ველარ მოახდენს სამსარაზე გავლენას და აღარ მოგვიწევს წუთისოფელში შემოსვლა. ეს იდეალი და სრულყოფის გზა გვამცნო თავად კრიშნამ **ბჰაქტის** ანუ სიყვარულის იოგას სახით, რაც გულისხმობს ღვთის სათნო ცხოვრებას ანუ მისი მცნებების კვალდაკვალ სვლას. ესენია: ღვთის სიტყვის სმენა, მის შესახებ ბაასი, მისი სახელის გალობით განდიდება, ვედრება და თაყვანისცემა, ქველმოქმედება, განდეგილობა, სულისა და გონების განსპეტაკება, რასაც თან სდევს მატერიალურ სურვილთაგან თავის დაღწევა, ფუფუნების, დიდების, სახელოვნების არად ჩაგდება. სამაგიეროდ – ღვთის სიყვარულის განვითარება და სამადჰი.

ბჰაქტის ანუ ღვთაებრივი სიყვარულის აღზრდისა და განვითარების საუკეთესო საშუალებაა **მაჰამანტრა**, ე.ი. დიდი მანტრა. „მანტრა“ სანსკრიტზე ნიშნავს მარცვალს, სიტყვას, ფრაზას, „მაჰამანტრა“ – დიდ, ზებუნებრივ სიტყვას, რომელსაც მისტიური და შთამაგონებელი ძალა აქვს. იქ, მინდობილთა რწმენით, არეკლილი და კოდირებულია აღნიშნული მოძღვრების სიღრმე. იგი მედიტაციის (სულიერი ჭვრეტის) საშუალებაა. მისი დახმარებით – ამ საგალობლის მარადის და „მოუკლებლად“ წართქმით – ინდივიდი მაღლდება წარმავალ სინამდვილეზე, აღწევს ექსტაზს და ნავარდობს წმიდა სულების სამფლობელოში ზეციურ პლანეტებს შორის.

მაჰამანტრას თავისუფლების ანუ, ძველი ქართულით, გახსნილების დიად საგალობელს უწოდებენ:

„ჰარე კრიშნა, ჰარე კრიშნა,
კრიშნა კრიშნა, ჰარე ჰარე,
ჰარე რამა, ჰარე რამა,
რამა რამა, ჰარე ჰარე".

„ჰარე" ნიშნავს უფლის ენერგიას, კრიშნა და რამა კი უფლის, ღმერთის სახელებია (იხ. ზემ.). მათი წარმოთქმით მლოცველი იმოსება ღვთის ენერგიით, რითაც, შეიძლება ითქვას, თრგუნავს მაიად წოდებულ სამყაროს და შინაგან „მეს" ამავე ენერგიის წყაროსთან აზიარებს. ეს წყარო კი ყველაზე ცხოვლად კაცთა წინაშე კრიშნასა და რამას სახით გაცხადდა. ამიტომაც ერთგულები ცხოვრებისა და შრომის ყოველ მონაკვეთზე წარმოთქვამენ მაჰამანტრას. ატარებენ კრიალოსნებს (ფსკვნილს), რომლის 108 კვანძი ასახიერებს კრიშნას 108 შეყვარებულ მწყემს ქალს. თითოეულ მძივთან იგალობება „მაჰამანტრა". ამტკიცებენ, როდესაც პიროვნება ამგვარად ადიდებს ღვთაებრივ სახელს, თავისუფლდება ტკივილისაგან და განიცდის ექსტაზს ანუ აღტაცება-აღფრთოვანებას. ჩნდება ცეკვის მოთხოვნილება. ხშირად კი, თუ სათანადო პირობებია, – მარშისა ინსტრუმენტებით, სიმღერითა და როკვით ქუჩებსა და ბუნების წიაღში. ესაა **კირტანა**, სიტყვასიტყვით – გალობა. ამ რიტუალის საფუძველიაო, გვასწავლის პრაბჰუპადა, არჯუნას სიტყვები უზენაესი ბრაჰმანისადმი – კრიშნასადმი: „სამყაროს უხარია შენი სახელის მოსმენა და ყველა შენ შემოგნატრის!"

ბოლო წლებში ქართველი კრიშნაიტების აქტიურობა შემცირდა.

ბაჰაიზმი

„ბაჰაის სარწმუნოება" ახალი ეპოქის ნაყოფია. მისი სამშობლო ირანია, დამაარსებელი – **ბაჰა-ულა.** სახელი არაბულია და „ღვთის დიდებას" ნიშნავს.

ბაჰა-ულა XIX ს-ის შუა წლებში ცხოვრობდა. იგი მუსლიმანი იყო, მაგრამ ქრისტიანული და სხვა მონოთეისტური ლიტერატურით დაინტერესდა და მოწიფულ ასაკში საკუთარი რელიგიურ-თეოლოგიური სისტემა შეიმუშავა, რომელსაც **ბაჰაი** („დიდება") ეწოდა, მის მიმდევრებს კი **ბაჰაელები**.

ხელისუფლებასა და მოლებს ახალი მოძღვრების ანტიისლამური ორიენტაცია შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ. ბაჰა-ულა და ბევრი მისი თანამოსაგრე დააპატიმრეს. ბაჰა-ულა ყველაზე მკაცრ საპყრობილეში დაამწყვდიეს და სასტიკად გაუსწორდნენ, მაგრამ ბაჰაელთა რიცხვის შემცირება ვერ მოახერხეს და არც ბაჰა-ულას შეუწყვეტია საქმიანობა. იგი სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლიდან ორმოცი წლის შემდეგ, 1892 წელს, გარდაიცვალა. დაკრძალულია წმიდა მიწაზე, ისრაელში, ქ. ბაჰდჟიში. მისი საფლავი ბაჰაელების სათაყვანებელი ადგილია.

ბაჰაელები თვლიან, რომ ახალ მოძღვრებას და მის მქადაგებელს ღმერთმა წინამორბედი

დაახვედრა. მისი სახელია **ბაბი**, რაც არაბულ ენაზე **კარს** ნიშნავს. მის მიზანს და მისიას ბაჰაელები იოანე ნათლისმცემლის მიზანთან და მისიასთან ათანაბრებენ და ამბობენ: რამდენიმე წლის წინათ, ვიდრე ბაჰა-ულა თავის საღვთო მისიას გააცხადებდა, ღმერთმა მახარებელი მოავლინა, რომელსაც მისთვის გზა უნდა მოემზადებინა და კარიბჭის ფუნქცია შეესრულებინა. ბაბი ქადაგებდა: „ვადასტურებ, რომ ღვთის აღთქმული დღის განთიადი დადგა... მიწიერი სურვილებისაგან განწმინდეთ გულები და ანგელოზებს დაემსგავსეთ, რათა აღთქმას ეზიაროთ, ვინაიდან ღვთის გამოცხადების შეცნობა მხოლოდ განწმენდილ გულებს ძალუძთ“. ცნობილია ბაბის ეპისტოლე, რომელმაც ირანში საკმაო პოპულარობა მოიხვეჭა. ავტორი შეიპყრეს და თებრიზში გადაასახლეს. იქ 1850 წელს დახვრიტეს და გვამი თხრილში ჩააგდეს, მაგრამ მოწაფეებმა ამოიღეს, შეინახეს, რამდენიმე წლის შემდეგ წმ. მიწაზე გადაასვენეს და ქარმელის მთაზე დაკრძალეს.

ბაბისა და ბაჰა-ულას იდეები მათმა მოწაფეებმა გაავრცელეს. ამ საქმეში ყველაზე დიდი წვლილი ბაჰა-ულას უფროს ვაჟს **აბდულ-ბაჰას** მიუძღვის. სიკვდილის წინ მამამ იგი „აღთქმის ცენტრად და თავისი მოძღვრების ერთადერთ განმმარტებლად“ გამოაცხადა. ფიქრობენ, რომ ამით („ერთადერთ განმმარტებლად“ გამოცხადებით) რელიგიის დამფუძნებელს სამომავლოდ აზრთა სხვადასხვაობისა და უთანხმოებებისათვის საფუძვლის გამოცლა ჰქონდა ჩაფიქრებული. შესაძლებელია ასეც იყოს, რადგან, როგორც ბაჰაელები ამტკიცებენ, მათ შორის სექტანტურ დაყოფას და განხეთქილებას დღემდე ადგილი არ ჰქონია.

აბდულ-ბაჰამ მამის ხვედრი გაიზიარა. იგი დიდხანს იჯდა სატუსაღოში, მაგრამ ირანის შაჰმა, რომელსაც ჰუმანიზმსა და ცივილიზაციაზე პრეტენზია ჰქონდა, აბდულ-ბაჰა გაათავისუფლა და საზღვარგარეთ წასვლის საშუალება მისცა. მან, ხანდაზმულობის მიუხედავად, ევროპისა და ამერიკის კონტინენტები შემოიარა და მიმდევართა შესამჩნევი რიცხვი შეიძინა. ასე რომ, ბაჰაელთა სარწმუნოებას საბოლოო სახე აბდულ-ბაჰამ მისცა.

ბაჰაელთა რწმენით ღმერთმა სამყარო სიყვარულით შექმნა და ადამიანები იმდენად უყვარს, რომ მათთან აღთქმა ანუ ხელშეკრულება დადო. ხელშეკრულება კი ორმხრივ ვალდებულებას გულისხმობს, რის გამოც ღმერთი ჩვენ ობლად არ გვტოვებს და თავის ნებას და განზრახვას გვატყობინებს. როდესაც კაცობრიობა გზიდან გადაუხვევს და სულიერად ავადდება, ღმერთი დედამიწაზე თავისი ნების წარმომჩენსა და განმცხადებელს გზავნის. იგი ადამიანებს ღვთის სიტყვას და განზრახვას აუწყებს. ამგვარი განმცხადებელი ძველ დროში ქრისტე იყო, ახალ დროში კი – ბაჰა-ულა. ერთიც და მეორეც, ბაჰაელთა თქმით, ისე არეკლავენ ღვთის სახეს, როგორც გაპრიალებული სარკე მზის სხივებს. თუ გვინდა შევიმეცნოთ ღმერთი და გავიგოთ მისი ნება, ქრისტეს და ბაჰა-ულას უნდა მოვუსმინოთ. ღვთის ნება კი ერთი მწყემსის ერთ სამწყსოში კაცობრიობის გაერთიანებაა.

თვალის ერთი გადავლებაც საკმარისია, რომ შევნიშნოთ – ბაჰაის სარწმუნოების არსებითი ნიშანი რასათა და ტომთა ერთიანობისაკენ, კაცობრიობის ერთიანობისკენ მოწოდებაა. ბაჰაელთა იდეალი კაცობრიობის ერთი სარწმუნოების ორბიტაში გაერთიანება და ამ სახით ღვთის სასუფევლის დედამიწაზე დამკვიდრებაა. ეს სარწმუნოება არის ბაჰა-ულას

მოძღვრება, რომლის თანახმად კაცთა მოდგმა მშვენიერი ბაღის მსგავსია, სადაც სხვადასხვა ფორმისა თუ სურნელის ყვავილები ხარობენ. მშვენიერების საწინდარი სწორედ ყვავილების სიმრავლე და მრავალფეროვნებაა. კაცობრიობის ხიბლიც რასათა და ტომთა ნაირგვარობაა. „ადამიანებო, თქვენ ერთი ხის ნაყოფები და ერთი ტოტის ფოთლები ხართ!“ – ქადაგებს ბაჰა-ულა.

ბაჰაელთა ღვთისმსახურების მთავარი მომენტი ყოველდღიური ინდივიდუალური ლოცვაა. ლოცვა შესაძლებელია ყველგან, რადგან ღმერთი ყველგანმყოფია: საგანგებო შენობები საჭირო არაა. მთავარი აქცენტი პიროვნების გაუმჯობესებაზე უნდა იქნას გადატანილი, უნდა აიკრძალოს მაგარი სასმელები და უაზრო გართობები, რათა საზოგადოებაში მშვიდობამ და ჰარმონიამ დაისადგუროს. ბაჰა-ულას მოძღვრება „ახალ მსოფლიო წესრიგს“, ახალი ქვეყნის მშენებლობას გულისხმობს.

ბაჰაელებს დადგინებული სასულიერო პირები არ ჰყავთ. თითოეული საკრებულო ყოველწლიურად ირჩევს ცხრა პიროვნებას, რომლებიც „ადგილობრივ სასულიერო კრებულს“ ქმნიან. მათ სპეციალური სკოლები არა აქვთ. რჯულში განსწავლა ურთიერთკონტაქტის შედეგად ხდება.

ბაჰაიზმი სინკრეტული (გაერთიანებული) რელიგიაა. როგორც თეორიის, ისე პრაქტიკის თვალსაზრისით იგი ქრისტიანობის, იუდაიზმის, ისლამისა და ზოროასტრიზმის კონგლომერატად წარმოგვიდგება.

საქართველოში, თბილისში, 1993 წლიდან „ბაჰაის სასულიერო ასამბლეა“ მოქმედებს, რომელიც ქვეყნის მასშტაბით 500-მდე მოქალაქეს აერთიანებს.

იოგა

თანამედროვე საზოგადოების დიდი ნაწილის თვალში იოგა ნიშნავს ფიზიკური ვარჯიშების კომპლექსს, რომელიც ემსახურება ჯანმრთელობას, სულისა და სხეულის ჰარმონიას. ასეცაა, მაგრამ ეს მაინც გარეგანი მხარეა. შეიძლება ითქვას, – მეორადი მნიშვნელობა. სინამდვილეში კი, მილიონობით ადამიანისათვის აღმოსავლეთში, იოგა არის ცხოვრების გზა, რომელიც შთაგონებული და გასხივოსნებულია ფილოსოფიური და რელიგიური იდეებით, კერძოდ, ბუდიზმისა და ინდუიზმის თეოლოგიით, კულტით, ეთიკით.

აქედან ცხადია, რომ იოგა, როგორც რელიგიურ-ფილოსოფიური სისტემა, ჩაისახა და აღმოცენდა აღმოსავლეთში, ინდოეთში, იქაური რელიგიების წიაღში. იგი ერთ-ერთია ინდოეთის ექვსი ფილოსოფიური სკოლიდან (ვედანტას მსგავსად). ფუძემდებლად ითვლება ბრძენი **პატანჯალი** (ძვ.წ. II ს.). ამის გამო იოგას პატანჯალის სისტემასაც უწოდებენ, რომლის თანახმად ჭეშმარიტების შემეცნებისა და პრაქტიკული გამოყენებისათვის აუცილებელია ნათელი გონება, სულისა და სხეულის განწმენდა.

სიტყვა „იოგა“ მომდინარეობს ზმნის ძირიდან „იუჯ“, რაც სანსკრიტზე ნიშნავს „ერთად შეკონვას“, „შეუღლებას“, გადატანით – კავშირს, ჯგუფს, ჯამს. იგულისხმება კავშირი აბსოლუტთან: პიროვნული, კონკრეტული „მე“-ს ზიარება უზენაეს „მე“-სთან.

ამრიგად, ცნება იოგა დაკავშირებულია რელიგიურ იდეალებთან, კათარზისთან (განწმენდასთან), ფიზიკურ და სულიერ ქმედებასთან, ვარჯიშთან, რომლის რეგლამენტი საუკუნეთა მანძილზე ვითარდებოდა და მდიდრდებოდა.

ასე რომ, დღევანდელობის თვალით, იოგა რელიგიურ-ფსიქოლოგიური და ფსიქო-ფიზიკური ვარჯიშების საერთო სახელია, რომელთაც აქვთ პირდაპირი ან ირიბი კავშირი ინდურ-ტიბეტურსა და ჩინურ სამყაროსთან. ამდენად, გამოიყოფა ორი ძირითადი მიმართულება: ტიბეტური იოგა (ბუდიზმი) და ჩინური იოგა (დაოიზმი).

არსებობას იოგას უამრავი სახე ანუ, როგორც ხშირად იტყვიან, – ბილიკი, რომელთაც მივყავართ იდეალთან, ღვთაებრივ სინდისთან, სამადჰისთან. უკანასკნელი გულისხმობს საბოლოო კავშირს ღმერთთან და ყოველივე ღვთაებრივთან.

ეს ბილიკებია: 1. „ჟნანა იოგა" – კავშირი ცოდნით, შემეცნებით; 2. „ბჰაქთი იოგა" – კავშირი სიყვარულით; 3. „კარმა იოგა" – კავშირი მსახურებით, საქმით; 4. „მანტრა იოგა" – კავშირი სიტყვით; 5. „ჰათჰა იოგა" – კავშირი სხეულის კონტროლით; 6. „რაჯა იოგა" – კავშირი გონებრივი კონტროლით. მათგან ყველაზე გავრცელებული და პოპულარულია **ჰათჰა იოგა** და **რაჯა იოგა**. თუმცა სხვა გზებიც არ არის იგნორირებული და დავიწყებული. ბევრი სრულყოფილი **იუგის** ანუ იოგური ცხოვრების მისაღწევად თითქმის ყველა აღნიშნულ გზას მიჰყვება.

იოგა ქადაგებს თვითგანწმენდის რვა საშუალებას: 1. იამა – თავის შეკავება ანუ დათმენა ცოდვებისა: სიცრუის, ქურდობის, მრუშობის, ძუნწობის; 2) ნიამა – კულტურა, რაც გულისხმობს სულიერი და ფიზიკური ცხოვრების დახვეწას, სხეულის მოვლას, სისუფთავეს, კვების რეჟიმს. აგრეთვე, – აკლიმატიზაციის უნარის შეძენას; 3) ასანა – ფიზკულტურა ჯანმრთელობისათვის, მეტადრე – ნერვული სისტემისათვის; 4) პრანაიამა – სუნთქვითი სისტემის მოწესრიგება; 5) პრატიაჰარა – ემოციების დაძლევა; 6) დრაჰანა – ყურადღება; 7) დჰიანა – ჭვრეტა და 8) სამადჰი – გონების კონცენტრირება რაიმეზე (ყურადღების დაძაბვა).

ამტკიცებენ, რომ მაღალი რანგის იოგები განსაკუთრებულ ძალას იძენენ. შეუძლიათ მხეცების მოთვინიერება, ნივთების სურვილისამებრ გაჩენა (დემატერიალიზაცია და რემატერიალიზაცია), წინასწარმეტყველება, დახშულ ოთახში შესვლა, სტიქიონთა – წყლის, ცეცხლის, ჰაერისა და მიწის – დამორჩილება, ტელეპატია, ტელეკინეზი და სხვა. თუმცა სასწაულმოქმედებას, რასაც ზოგი ჯადოსნობად ნათლავს, ერთგული იოგები უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავენ. მათი უზენაესი მიზანია თვითკონტროლის დახვეწა და ამ გზით საზოგადოების გაჯანსაღება. ეს სულისკვეთება მსჭვალავს ახალი დროის თეორეტიკოსების – რამა კრიშნას, ვივეკანანდას და იოგანდანდას – შემოქმედებას.

იოგა ასწავლის: ღმერთი არის ბუნებაში და ბუნება – ღმერთში. ამდენად, მეცნიერებაში მიღებული კლასიფიკაციის თანახმად, ესაა პანთეისტური მოძღვრება, ვინაიდან იქ აბსოლუტს, ე.ი. მსოფლიო სულსა თუ კოსმიურ ძალას იაზრებენ სამყაროს მსგავს არსებად და ყოველივე ხილულისაგან განუყოფელ სუბსტანციად.

საინტერესოა იოგას დამოკიდებულება ქრისტიანობასთან. მათი აზრით, ქრისტეს ცხოვ-

რება არის ძვირფასი მაგალითი ჩვენთვის, მაგრამ ქრისტე არ არის უნიკალური: ქრისტიანობა ღვთაების ანუ აბსოლუტის მიერ შთაგონებულ მოძღვრებათაგან ერთ-ერთია. გვახსენდება რამა კრიშნას სიტყვები: “არ დაგავიწყდეს არასდროს, როგორც დიდ ადამიანს, რომ ქრისტე, კრიშნა და ბუდა უნაპირო ოკეანის ტალღებია და შენ თავად ხარ ოკეანე“...

იოგას მეთოდები გამოიყენება მედიცინაში. დღეს თბილისსა და საქართველოს სხვა კუთხეებშიც მოქმედებს ჰათჰა-იოგას სისტემის მოყვარულთა ჯგუფები, რომელთა კლინიკებში მკურნალობენ სხვადასხვა სახის შინაგან თუ ფსიქონერვოლოგიურ დაავადებებს.